

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

Історичний факультет

Кафедра історії Східної Європи

ДИПЛОМНА РОБОТА

бакалавра

на тему: «Дискурсивний простір Харківського національного університету імені
В. Н. Каразіна: соціокогнитивний аналіз (2020 – 2023 рр.)»

Виконав: студент IV курсу

денної форми навчання, напрям підготовки

032 «історія та археологія»,

Гурський Юрій Олександрович

Керівник: к. і. н., ст. викл.

Кушнар'єв Сергій Сергійович

Рецензент: д.соц.наук, професор

Сокурянська Людмила Георгіївна

Харків – 2023

ЗМІСТ

Вступ.....	3
РОЗДІЛ 1. Аналіз корпоративного та соціокультурного дискурсів Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна (2020 – 2023 рр.). Деякі попередні зауваження	11
РОЗДІЛ 2. Корпоративність та соціокультурний аспект в інтерв'ю ректорки університету Т. Кагановській	21
РОЗДІЛ 3. Окремі дані статистичного аналізу щодо соціокультурних та корпоративних особливостей Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна.....	41
РОЗДІЛ 4. Рефлексія про корпоративність та культуру в контексті глибинних інтерв'ю, взятих у викладачів університету.....	47
РОЗДІЛ 5 Соціокультурна та корпоративна реальність у новинних нотатках на офіційному сайті Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна	55
Висновки.....	62
Список джерел та літератури	6565

ВСТУП

Актуальність. Розробляема нами тематика має підкреслено актуальний характер. Все більш інтенсивно зростаюча кількість сучасних проблем, пов'язаних з організацією навчальної діяльності (особливо в постпандемійний період «онлайн-освіти», а також інтервоєнний час), ходом інституційного розвитку вищої школи та наявністю значного маніпулятивного потенціалу публічних областей, вимагають принципово нових (і в ідеалі – міждисциплінарних) підходів до їх вирішення. У цьому сенсі українське поле освіти не є винятком: воно зазнає каталізованих трансформацій, детермінованих глобальними процесами. Все це так чи інакше відображається в лінгво-когнітивних та соціальних феноменах, властивих вузівському середовищу. Тому дуже ефективним засобом «вирішення» вищеназваних проблем може стати, на наш погляд, дискурсивна методологія, яка реалізується поліваріативно. Зокрема, ми схильні задіяти критичний дискурс-аналіз (КДА) соціокогнітивної спрямованості, що дає можливість, окрім систематичного дослідження організації наративів, виявити характерні соціокультурні проблеми університетського простору, деконструювати їх.

Об'єкт – університетський простір як соціокультурне явище.

Предмет – дискурсивні та недискурсивні (соціальні) практики Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна.

Хронологічні рамки роботи обумовлені дослідницьким прагненням охарактеризувати актуальну університетську реальність, що піддається різноманітним зовнішнім осциляціям. Так, у 2020 році університет в основному припинив класичний (або посткласичний) формат навчання, що пов'язано з початком пандемії та активним поширенням в українській географії коронавірусної інфекції. А у 2022 році розпочалося повномасштабне вторгнення

РФ в Україну, яке завдало ще одного удару по освітній, культурній, соціальній та ін. функціональним сферам університету.

Територіальні рамки. По суті, робота не передбачає суворих територіальних обмежень. Це пов'язано з тим, що у центрі нашої аналітичної уваги перебувають різноманітні інформаційні процеси (виражені тими чи іншими дискурсивними актами), які циркулюють переважно віртуально, тобто «онлайн». Позначення конкретної географії в цьому ключі видається нам грубою помилкою: смислопородження та виробництво дискурсу здійснюються окремими акторами, які ретранслюють епістемічний матеріал як у межах Харкова, так і поза містом. Отже, ефект цієї ретрансляції може спостерігатися будь-де, навіть у закордонному просторі.

Історіографія з зазначеної вище проблемної галузі характеризується величезним теоретико-методологічним розмаїттям та великим потенціалом для якісного мультимодального аналізу емпіричних матеріалів. В актуальній роботі були задіяні в основному зарубіжні публікації (більшість з яких не перекладені ні українською, ні російською мовами). Це монографії Т. ван Дейка¹, Р. Водак², Н. Феркло³, Д. Таннен⁴, Ш. Муфф, Е. Лакло⁵, П. Чілтона⁶ та ін. спеціалістів у галузі дискурсивної аналітики. Публікації Т. ван Дейка є одними з визначальних для нашої дослідницької роботи, оскільки мають на увазі досить широке мультиаспектне розуміння дискурсивних феноменів. У різних своїх працях

¹ Див., наприклад: Van Dijk T. *Discourse and Knowledge: A Sociocognitive Approach*. Cambridge: Cambridge University Press, 2014. 400 pp.

² Wodak R. *Language, Power and Ideology. Studies in Political Discourse*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company, 1989. 289 pp.

³ Див., наприклад: Fairclough N. *Political Discourse in the Media: An Analytical Framework* // Bell A., Garrett P. *Approaches to Media Discourse*. London: Blackwell, 1998. P. 142-162.

⁴ Tannen D. *Analyzing Discourse: Text and Talk*. Georgetown: Georgetown University Press, 1981. 404 pp.

⁵ Див. у: Филлипс Л., Йоргенсен М. *Дискурс-анализ. Теория и метод*. Харьков: Гуманитарный центр, 2008. 352 с.

⁶ Chilton P. *Analyzing Political Discourse. Theory and Practice*. – London: Routledge, 2004. 226 pp.

(«Discourse and Power»¹, «Macrostructures»², «Discourse and Context: A Sociocognitive Approach»³, «Discourse and Knowledge: A Sociocognitive Approach»⁴ тощо) він підкреслює важливість т. з. «соціокогнітивного інтерфейсу» у розумінні того, як відбувається сприйняття, операціоналізація та продукування дискурсу. Роботи Н. Феркло характеризуються дуже чіткими, конкретними «аналітичними рамками», схемами та напрямками аналізу. Крім того, дослідник пропонує важливі теоретичні конструкти соціальних вимірювань дискурсу («тричленну модель» дискурс-аналізу, що включає текст, дискурсивну практику та соціальну практику). Велика кількість наукових розробок Р. Водак також була задіяна нами у цьому дослідженні. Насамперед, ми звертали увагу на її численні публікації, що стосуються когнітивної та критичної лінгвістики. Певна увага була приділена й «історичному дискурс-методу» Р. Водак, який об'єднав одні з останніх досягнень комунікативістики (зазначимо, однак, що цю модель ми задіємо обмежено). Окремі аспекти аналізу були взяті з робіт Д. Таннен. Наукова творчість Е. Лакло та Ш. Муфф використовувалась як одна з «інтерпретативних» оптик дослідження: ефективність подібних евристичних рішень була доведена харківською соціологінею О. Дейнеко⁵. Також у процесі роботи з текстовим матеріалом досить доречною виявилася робота Дж. Лакоффа та М. Джонсона «Метафори, якими ми живемо»⁶, в якій пропонуються різні «фреймворки» для аналізу метафоричних когнітивних елементів наративу. Корисними були й окремі публікації, присвячені філософії мови та теорії мовних

¹ Van Dijk T. Discourse and Power. London: Macmillan Education UK, 2008. 308 pp.

² Van Dijk T. Macrostructures. An Interdisciplinary Study of Global Structures in Discourse, Interaction and Cognition. Hillsdale: Lawrence Erlbaum Associates, 1980. 317 pp.

³ Van Dijk T. Discourse and Context: A Sociocognitive Approach. New York: Cambridge University Press, 2008. 282 pp.

⁴ Van Dijk T. Discourse and Knowledge: A Sociocognitive Approach. Cambridge: Cambridge University Press, 2014. 400 pp.

⁵ Дейнеко О. Дискурс-устрій соціальної згуртованості як категорії соціальної політики: досвід застосування критичного дискурс-аналізу // Ukrainian Society. 2021. №2. С. 140-153.

⁶ Лакофф Дж., Джонсон М. Метафори, которыми мы живем. Москва: Эдиториал УРСС, 2004. 256 с.

актів (оскільки в рамках дискурс-аналізу досліджуються в тому числі комунікативні дії), когнітивним теоріям дискурсу¹ тощо.

Джерельна база дослідження. Одним з найважливіших джерел, які ми використовуємо в цьому дослідженні, є онлайн-анкетування студентів². Отримані матеріали дозволяють виокремити як суто дискурсивні аспекти університетського простору (експліковані у зовнішньо-мовному плані, оскільки деякі питання мали на увазі розгорнуті відповіді), так і особливості нелінгвістичного характеру (різні когнітивні категорії на кшталт думок та оцінок, демаркація яких мається на увазі структур). Крім цього, досить масштабним та змістовним джерелом нам є п'ять глибинних інтерв'ю, взятих у викладачів гуманітарних та суспільнознавчих факультетів (соціологічного, історичного, філологічного та філософського). Варто зазначити, що критерієм відбору респондентів слугувала їхня поліваріативна академічна специфікація, а також педагогічний стаж. На жаль, нам не вдалося врахувати гендерний аспект через надмірну зайнятість деяких людей, з якими були призначені зустрічі. З приводу етичних міркувань і деяких попередніх узгоджень ми не будемо називати імена респондентів. Також у дослідженні ми враховуємо ректорські звіти³, що відображають реалії вузів у статистичному вигляді. Цей вид джерела докладно показує соціально-демографічні риси Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна. Для дискурсивного аналізу (у текстологічному джерельному вимірі) значними виявилися й інтерв'ю Т. Кагановської, яка наразі займає посаду

¹ Цурикова Л. Проблемы когнитивного анализа дискурса в современной лингвистике // Вестник ВГУ. Серия 1. Гуманитарные науки. 2001. №2. С. 128-157.

² Онлайн-анкетування студентів від 6 лютого 2022 року. Палтформа – «Google Forms» (дата звернення – 6.03.2022).

³ Див., наприклад: Звіт про виконання цільових показників діяльності Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна за 2021 рік: інформаційно-аналітичні матеріали. Режим доступу: https://karazin.ua/storage/documents/906_K6RYsPPSxiYOCRhbhkSB6pFuV.pdf (дата звернення – 30.03.2023).

ректорки університету. Одне інтерв'ю було опубліковано в текстовому форматі¹, інше (що вийшло дещо пізніше) – у форматі відеоролика² (інтерв'юером у ньому, зазначимо, був відомий харківський письменник С. Жадан, що викликало у нас ще більший дослідницький інтерес у плані особливостей позиціонування співрозмовників та інших когнітивних). механізмів реалізації дискурсу). Щодо інших відеоджерел – ми звернули увагу на останнє звернення ректорки Т. Кагановської до випускників Харківського національного університету (2022 рік)³. У ньому, серед іншого, можна виявити самопрезентаційні перспективи, корпоративну вузівську культуру, особливості відносин між керівництвом вузу та його випускниками. Ще один важливий клас джерел – невеликі новинні⁴ (і не тільки) статті на сайті університету, які представляють на офіційному рівні установи ВНЗ та ідеологічні компоненти. Орім того, у цих замітках добре простежуються, з одного боку, особливості Каразинського університету як корпоративного простору, а з іншого боку, різні культурні галузі, з якими на ідеаторному рівні інтегрується навчальний заклад.

Мета роботи – крізь критичну «оптику» виявити специфічні риси дискурсивних структур Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, а також відповідні їм соціальні «маніфестації».

¹ Інтерв'ю Т. Кагановської «Перший рік на посаді ректора: освіта попри війну» (14 липня 2022 року). Режим доступу: <https://karazin.ua/news/osvita-popry-viinu-pershyi-rik-na-nbsp-posadi-rektora-karaz/> (дата звернення – 29.03.2023).

² Інтерв'ю С. Жадана з Т. Кагановською (квітень 2022 года). Режим доступу: https://www.youtube.com/watch?v=R_x-khCAaVk&ab_channel=%D0%9D%D0%B0%D0%BA%D0%B8%D0%BF%D1%96%D0%BB%D0%BELIVE (дата звернення – 29.03.2023).

³ Звернення ректора до випускників Каразинського університету (16 червня 2022 року). Режим доступу: https://www.youtube.com/watch?v=BNpsjcm45Q4&t=2s&ab_channel=KarazinUniversity (дата звернення – 27.03.2023).

⁴ Див., наприклад: Вітальна замітка «Водохреще: університет вітає». Режим доступу: <https://karazin.ua/news/sviato-vodokhreshcha-universytet-vitaie/> (дата звернення – 29.03.2023).

Завдання:

- З'ясувати дискурсивні особливості університету як корпоративного простору;
- Провести критичну ревізію вищезгаданих особливостей щодо їх імпліцитної декларативності, маніпулятивності, ідеологічних складових тощо;
- Виділити способи конструювання вузівської ін-групової ідентичності;
- дослідити дискурсивні структури університету як соціокультурного явища;
- Визначити роль викладача у репрезентації дискурсивної реальності університету;
- Критично проаналізувати згадані вище дискурсивні структури соціокультурної модальності;
- Виявити найбільш ґрунтовні соціальні наслідки відповідних дискурсивних процесів;

Методологія. У дослідженні переважно використовують різні підходи до аналізу дискурсу. Серед них визначальним є соціокогнітивний критичний дискурс-аналіз (КДА), концептуалізований Н. Феркло¹ (оптика, задіяна на абстрактно-соціальному рівні аналітики), Т. ван Дейком² (основний соціокогнітивний аспект аналітики), Р. Водак³ (історичний дискурс-метод) ін. Крім того, частково задіюється постмарксистський метод дискурсивного аналізу, розроблений Е. Лакло та Ш. Муфф⁴ (обмежено застосовується як

¹ Fairclough N. *Analysing Discourse. Textual Analysis for Social Research*. London: Routledge, 2003. 270 pp.

² Див., наприклад: Van Dijk T. *Society and Discourse. How Social Contexts Influence Text and Talk*. New York: Cambridge University Press, 2009. 298 pp.

³ Wodak R. *Language, Power and Ideology. Studies in Political Discourse*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company, 1989. 289 pp.

⁴ Див. у: Филлипс Л., Йоргенсен М. *Дискурс-анализ. Теория и метод*. Харьков: Гуманитарный центр, 2008. 352 с.

«інтерпретативна» оптика, слідом за О. Дейнеко¹), а також соціально-конструкціоністська методологія дискурсивної психології, зокрема, аналітичний інструментарій Дж. Поттера² (при цьому, зов-таки, основний акцент ми робимо саме на когнітивних теоріях дискурсу). Синтетичний принцип наративних досліджень був навіяний комплексною моделлю аналізу дискурсу Л. Філіпс та М. Йоргенсен³ (нами цитуються окремі положення їхньої головної роботи, перекладеної російською мовою). Крім цього, у нашій роботі була використана суто соціологічна методологія, а саме анкетування і глибинне інтерв'ю, та інструмент параметричного моделювання для наочної демонстрації результатів текстологічного аналізу.

Наукова новизна роботи полягає в тому, що вперше вузівський когнітивний простір (на прикладі ХНУ ім. В. М. Каразіна) досліджено з позицій дискурс-аналітичної методології (і тим більше – критичного соціокогнітивного підходу). Крім того, до дослідження залучаються джерела, які раніше не використовувалися в академічних роботах, наприклад, ректорські звіти останніх років, новини на офіційних веб-сайтах.

Окремі фрагменти дослідження були апробовані у наступному вигляді:

- Виступ на гуртку кафедри нової та новітньої історії з доповіддю «Дискурс як предмет міждисциплінарного дослідження» (29 жовтня 2021 року).
- Дискусія на семінарі з курсу «Соціологія» на тему актуального дослідження (викладач – Сокур'янська Л. Г.; 2023 рік).

¹ Дейнеко О. Дискурс-устрій соціальної згуртованості як категорії соціальної політики: досвід застосування критичного дискурс-аналізу // Ukrainian Society. 2021. №2. С. 140-153.

² Potter J., Edwards D. Discursive Social Psychology // Robinson P., Giles H. The New Handbook of Language and Social Psychology. Oxford: Wiley. 2001. Pp. 103-118.

³ Филлипс Л., Йоргенсен М. Дискурс-анализ. Теория и метод. Харьков: Гуманитарный центр, 2008. 352 с.

- Виступ на конференції «Соціологія в (пост-)сучасності» з доповіддю «Discourse and Ideology: The Beginning of the Russism» (2023 рік)¹.
- Виступ на конференції «Традиції і новації університетської науки у часі та просторі культури» з доповіддю «Образовательный дискурс университета: декларативность и редукционизм» (2021 рік)².

Структура роботи складається з вступу, п'яти основних розділів (перший розділ присвячений окремим теоретико-практичним питанням, а останні чотири – висвітлюють деякі аспекти соціокультурних та корпоративних проблем університетського простору) та висновків. Також, безперечно, в кінці ми додаємо список використаних джерел і літератури.

¹ Збірник на даний момент тільки готується до публікації.

² Гурский Ю. Образовательный дискурс университета: декларативность и редукционизм // Традиции и новации университетской науки во времени и пространстве культуры: Материалы Всеукраинской научно-практической конференции курсантов, студентов и молодых учёных (Харьков, 12 октября 2021 года). Харьков: НУГО Украины, 2021. С. 30-33.

РОЗДІЛ 1. Аналіз корпоративного та соціокультурного дискурсів Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна (2020 – 2023 рр.). Деякі попередні зауваження

Лексичні особливості «дискурсу». У центрі дослідження знаходиться таке контroversiйне наукове поняття, як «дискурс». Ми вважаємо за необхідне відразу ж демаркувати його підкреслено неоднозначний, розпливчастий і абстрактний характер – з огляду на ту обставину, що сучасні підходи до вивчення дискурсивної проблематики вкрай різняться, а в деяких випадках – навіть перебувають у жорсткій опозиції по відношенню один до одного (не кажучи вже про явну) дефінітивної нетранспарентності терміна, див. Продовжуючи цю критичну оцінку термінологічного апарату, зауважимо, що єдиного методу до аналізу дискурсу (у тому числі критичного, про що часто повторюють більшість авторів, що працюють у даному напрямку¹) просто не може існувати, адже лексема «дискурс» вже давно стала експлуатуватися в різних значеннях різними дисциплінами та їх відгалуженнями (поза якими-небудь інтегративними тенденціями). Більш того, реконтекстуалізація «дискурсу» призвела до того, що тепер це слово нерідко фігурує у повсякденних розмовах та текстах. Однак ми повернемося до цього питання дещо пізніше.

Так чи інакше, розраховуючи на більш-менш ефективний науковий синтез, але в жодному разі не претендуючи на розробку нових аналітичних «фреймворків», ми задіємо в цій роботі положення з різних традицій дискурс-аналізу (роблячи акцент на соціокогнітивному методі). І це змушує нас коротко окреслити семантичні межі використовуваної термінології, інакше кажучи, ми почнемо з особливостей операціоналізації відомих понять у межах нашої кваліфікаційної роботи. Насамперед – ми розглядаємо дискурс як комплексне мультимодальне явище, що має на увазі симультанне функціонування

¹ See, for example: Machin D., Mayr A. How to Do Critical Discourse Analysis: A Multimodal Introduction. – London: Sage, 2012. P. 208.

історичних, лінгвістичних, соціальних та когнітивних складових. З цієї причини, ми вважаємо, воно може бути вивчене виключно з позиції міждисциплінарності, адже вищезгадані аспекти дискурсу існують у ньому аж ніяк не диференційовано, а в тісному діалектичному взаємозв'язку.

Операціоналізація основних понять. На сьогоднішній день – знову-таки – існує безліч визначень поняття «дискурс», однак, вирішуючи дефінітивну проблему, ми схильні звертатися до погляду нідерландського лінгвіста Т. А. ван Дейка. Згідно з ван Дейком, дискурс зовсім не повинен інтерпретуватися з урахуванням абсолютної словникової точності, до чого часто тяжіють сучасні дослідники-гуманітаристи¹. Адже пояснювати таке фундаментальне поняття – безглуздо; це те, що пояснювати поняття «мовлення», «мови» та інших подібних інтердисциплінарних категорій. У більш-менш абстрактному розумінні дискурс – це емпіричний приклад усного чи письмового мовлення, аналізований у його контекстуальних (в нашому разі – соціокогнітивних) межах.

Проясним також низку інших понять, які регулярно нами використовуватимуться надалі. Це такі базові когнітивні концепти, як «розум», «контекст», «знання», «ментальна модель», «соціальна ситуація», «ідеологія», «епістемічне співтовариство» та ін.

Отже, під **розумом** слід розуміти центральну функцію людського мозку, що забезпечує психічну функціональність і обробку інформації. **«Пізнання»** є сукупність вищих психічних функцій розуму, таких як мислення, пам'ять (буває короткочасною та довготривалою), сприйняття та уявлення. **Епізодична пам'ять** – містить автобіографічну, особисту інформацію щодо окремих ситуацій і процесів, що відбулися в житті людини; **семантична пам'ять** (чи соціальна пам'ять) – розділ пам'яті, що містить у собі загальну соціокультурну інформацію.

¹ Van Dijk T. Critical Discourse Studies: A Sociocognitive Approach // Wodak R., Meyer M. Methods of Critical Discourse Analysis. – London: Sage, 2009. Pp. 62-86.

Обидва види пам'яті, зазначимо, є довготривалими. **Семантичні ментальні моделі** (представлені в епізодичній пам'яті) – суб'єктивні репрезентації подій та ситуацій, які люди спостерігають, у яких вони беруть участь або на які посиляється автор дискурсу. **Прагматичні контекстні моделі** – конкретні когнітивні моделі суб'єктивних уявлень певних властивостей комунікативної ситуації, які контролюють обробку дискурсу та адаптують дискурс до умов соціального середовища, щоб він був ситуаційно доречним та відповідним. **Ідеологія** – загальні фундаментальні аксіоматичні переконання певних соціальних груп (пацифізм, соціалізм, фемінізм). **Когнітивні процеси** – такі процеси, як виробництво та розуміння дискурсу, які функціонують на основі певних ментальних моделей, організованих за допомогою знань та ідеологій¹. **Контекст (в цілому)** – структурований набір всіх властивостей соціальної ситуації, які можуть мати значення для виробництва, інтерпретації тексту та мовлення². **Епістемічне співтовариство** – група індивідів, які мають схожі переконання, знання, норми та цінності. **Соціальна ситуація** – сконструйована у свідомості окремих людей ситуація міжособистісної інтеракції чи присутності. **Дискурсивна практика** – процес виробництва, дистрибуції (уявлення) та споживання тексту³. Дискурсивні практики мають такі характеристики: традиційність та доцільність, нормованість, інтерактивність, функціонально-когнітивна спрямованість⁴. І, нарешті, дамо визначення того, що у нашій роботі номінується «соціокультурним». Соціокультурна реальність – це реальність, що включає будь-які цінності, погляди, диспозиції та інші культуральні елементи, що мають відношення до соціуму загалом і не належать до освітньої системи (і її «коду комунікації»). Інакше висловлюючись, під з'ясуванням

¹ Van Dijk T. Critical Discourse Studies: A Sociocognitive Approach... Pp. 62-86.

² Van Dijk T. Ideology: A Multidisciplinary Approach. – London: Sage, 1998. P. 211.

³ Fairclough N. Critical Discourse Analysis and The Marketization of Public Discourse: The Universities // Discourse & Society. V. 4. №2. 1993. Pp. 133-168.

⁴ Куликова Л. Дискурсивные практики современной институциональной коммуникации. Красноярск: Издательство Сиб. федер. ун-та, 2015. С. 10.

«соціокультурного» розуміється аналіз окремих культурних дискурсів (у розумінні постструктуралістської теорії Е. Лакло та Ш. Муффа). Маючи цю сукупність необхідних у процесі дискурсивної аналітики понять та їх визначень, ми можемо перейти до методологічних зауважень.

Соціокогнітивна модель Ван Дейка. Вивчення дискурсу здійснюється, як правило, за допомогою спеціального методологічного комплексу дискурс-аналізу. Однак, незважаючи на типове загальнонаукове розуміння лексеми «аналіз», дискурс-аналіз, наголосимо на цьому, аж ніяк не є конкретним дослідницьким інструментом. Швидше під дискурс-аналізом розуміється сукупність міждисциплінарних наукових практик¹. Отже, дискурс як мова, що вивчається у деяких контекстуальних межах, має низку принципових особливостей.

Серед цих особливостей майже центральною є умовна формула «дискурс = мова + контекст». Тобто дискурс стає дискурсом лише тоді, коли ми багато в чому аналітично наділяємо його відповідними екстралінгвістичними параметрами, доступними для деяких дослідницьких дій. Однак що саме стосується позамовних компонентів дискурсу?

У цілому ми можемо виділити три виміри дискурсивного аналізу: це текстовий рівень (лінгвістичний), рівень переконань і вірувань (когнітивно-психологічний) і рівень соціетальних структур/відносин (соціологічний)². Така мультидисциплінарна парадигма дозволяє працювати з дискурсивною проблематикою комплексно, враховуючи її складність у плані дослідницьких процедур. Саме в межах цих трьох рівнів ми й зможемо повноцінно дослідити корпоративні аспекти публічних дискурсів, які стосуються ХНУ ім. В. Н.

¹ Ван Дейк Т. Дискурс и власть. Репрезентация доминирования в языке и коммуникации. – Москва: Либроком, 2013. С. 19.

² Van Dijk T. Discourse as Structure and Process. Volume 1. London: Sage, 1997. P. 2.

Каразіна, з'ясувати різні маніпулятивні деталі, елементи декларативності, цінності, ідеології, захоплення та інші соціокультурні аспекти. Так ми зможемо звернути увагу на групову владу, зрозуміти, цінності якої епістемічної спільноти ретранслюються у висловлюваннях вузівського простору.

Як зауважує Пол Чілтон у своїй книзі, присвяченій політичному дискурсу, дискурсивний аналіз когнітивної орієнтації фокусується на вивченні особистих та колективних ментальних процесів. В рамках цього підходу досліджується, як знання, ідеології та інші епістемологічні явища зберігаються у довготривалій пам'яті. Короткочасна пам'ять має справу з поточними процесами розуміння та виробництва дискурсу, з її допомогою створюються ментальні моделі змісту та контексту. При цьому необхідно наголосити, що знання організовані у вигляді спеціальних схем, які Пол Чілтон схильний називати «фреймами». Фрейм, за Вертом, є областю експірієнсу у певній культурі¹. Модель дискурс-аналізу ван Дейка повністю відповідає вищенаведеним теоретичним посилкам.

А саме соціокогнітивна модель Т. А. ван Дейка виходить із тієї обставини, що соціальні структури та текстові структури не пов'язані безпосередньо, а опосередковані когнітивно (див. схему нижче). Інакше кажучи, не існує об'єктивних структур соціальної чи комунікативної ситуації, що впливають на артикуляцію людини, а навіть якщо ми візьмемо на віру їхнє існування, то це не буде чимось реально значущим та дослідницько релевантним, адже дискурс та розмови інтерпретуються суб'єктивно, окремими людьми, окремими соціальними агентами. У разі соціокогнітивного «фреймворку» явища виробництва та споживання дискурсу пояснюються через залучення теорії ментальних моделей. Ментальні моделі відносяться не тільки до мови як такої та тих операцій, які ми з мовою робимо. Когнітивні моделі характерні людині

¹ Chilton P. Analyzing Political Discourse. Theory and Practice. London: Routledge, 2004. P. 51.

взагалі, коли вона взаємодіє з реальністю, коли вона структурує досвід і запам'ятовує його. По суті, це базова посилка когнітивної психології. В силу того, що ми не здатні запам'ятати абсолютно все (адже обсяг нашої короточасної пам'яті обмежений), ми вдається до обмеженої фіксації епістемічного продукту, знання, експірієнсу, які ми мешкаємо, у нашій пам'яті. Варто окремо відзначити, що теорія короточасної пам'яті теж піддається критиці, і не слід звеличувати її. Тим не менш, існують безперечні докази того, що утримання в пам'яті актуальної інформації дуже недовговічне і обмежене (а точніше, ми маємо наступний потенціал робочої пам'яті: шість і плюс-мінус два концепти, концептуальної одиниці). Різні теорії пам'яті, звичайно ж, пропонують її різні структури, пропонують різні мнемічні техніки та способи, які дозволяють запам'ятовувати інформацію, проте це зараз не так вже й важливо. Ми приймаємо на віру концепцію STM (short-time memory).

Тепер – перейдемо безпосередньо до моделей. Ментальні моделі постійно контролюють виробництво та споживання дискурсу. Крім того, їм притаманний принцип релевантності. Моделі не включають всі властивості комунікативної ситуації. Наприклад, вченому на конференції зовсім не важливий заробіток тих, хто слухає або їх посади, а також їх віросповідання та інші категорії соціологічних генералізацій, набагато важливіше розуміти афіліацію присутніх (наприклад, вони можуть бути соціологами або істориками), розуміти, що вони уважно слухають доповідь і що їм цікаво, тобто усвідомлювати їхнє ставлення. У дискурс-аналізі ван Дейка використовується кілька видів ментальних моделей: це семантичні ситуаційні моделі (або епізодичні, що відображають суб'єктивне уявлення ситуації) і контекстні моделі (що включають релевантні для комунікативної ситуації, що говорить, іншими словами, соціальні властивості, що контролюють дискурс). Моделі мають конкретну структуру та складаються з фіксованих категорій. Занадто складними моделі не можуть бути – знову-таки –

через обмеження нашої пам'яті¹. Моделі допомагають нам як робити дискурс (вони контролюють доречність сказаного), так і розуміти його (коли ми читаємо новину, дивимося блогера на «Ютубі» або слухаємо лекцію, ми створюємо когнітивну епізодичну модель, яка дозволяє комплексно семантично обробляти інформацію, що надходить). Отже, розділимо підхід ван Дейка на три великі аналітичні виміри. Перший вимір – соціальний, він представлений переконаннями, знаннями, що соціокультурно поділяються, властивостями соціальної ситуації, такими як ролі, відносини тощо, а також діями. Другий вимір – психічний, представлений контекстними та ситуаційними моделями. І третій вимір – текстологічний, до якого входять різні структури тексту: пунктуація, лексика, граматики. Звичайно, всі ці виміри не існують ізольовано, а знаходяться в процесі активного взаємовпливу.

Малюнок 1. Схематичне зображення соціокогнітивної моделі дискурс-аналізу Т. ван Дейка (взято з особистого архіву автора)

Інституційний дискурс та корпоративний дискурс як синонімічні поняття. Слід зазначити деяку схожість визначень «інституційний» і «корпоративний». У спеціальній літературі, присвяченій дискурсивному аналізу, ці два поняття найчастіше зливаються. У нашому випадку вони диференціюються за принципом «від загального до приватного». Інакше висловлюючись,

¹ Van Dijk T. Discourse and Context: A Sociocognitive Approach. New York: Cambridge University Press, 2008. P. 65.

корпоративний дискурс позначає сукупність специфічних рис, властивих й не так інституції у формальному значенні, скільки конкретним людям, які утворюють цю інституцію і забезпечує її функціональність. «Людиномірність» нашої роботи детермінована соціокогнітивною теорією, що оперує категорією суб'єктності (особливо в процесі аналізу текстів, зроблених конкретними людьми).

У цілому нині критичний дискурс-аналіз сприймається нами як методологічна парадигма, що перешкоджає встановленню гегемонних взаємин у соціокультурному середовищі. При цьому необхідно уточнити деякі деталі, які ми знаходимо дуже важливими в контексті дослідження. Хоча критичний підхід часто асоціюється з активною протидією будь-яким формам зловживання владою, у нашому випадку було б найбільш доречним не так буквальне протистояння «домінантам», що склалися, як розкриття владних механізмів, дескрипція їх базисних посилок. Це пов'язано з тією обставиною, що розглянуті нами явища, по суті, не припускають грубих владних порушень, рольового дисбалансу, значного зловживання повноваженнями тощо. Проте – ми не можемо повністю знехтувати соціально-критичним аспектом, відмовитися від нього. А. Полонніков у своїй монографії запитує: «А чи може дискурс-аналіз бути в принципі не критичним?»¹. На наш погляд, навіть той аналіз дискурсу, який не позиціонується вченим як критично-орієнтований, все одно на інтернальному рівні містить критичний потенціал. Однак – повернемося до загальної характеристики критичного підходу. Дослідження, виконані з погляду соціальної критики, мають на увазі розуміння серйозних суспільно-політичних проблем, що стосуються публічних артикуляцій (усних чи письмових). Більше того, вони найчастіше, як ми вже зауважували раніше, націлені на їх вирішення, активну протидію відтворенню нерівності та брехні. Критичний аналіз, окрім іншого, повинен проводитися з нормативної точки зору (тобто припускати етику,

¹ Полонніков А. Дискурс-анализ событий образования. Критическое исследование. Минск: Издательство БГУ, 2013. С. 9.

враховувати міжнародну етичну посилку) та подавати ясні рекомендації щодо опору несправедливому режиму¹. Не менш важливою є та обставина, що в рамках критичних дискурсивних досліджень (КДД) фахівцеві належить займати позицію вразливої групи. Р. Водак та Н. Феркло сформулювали такі постулати критичного аналізу дискурсу²:

- Цей аналіз посилається на соціальні проблеми.
- Відносини влади є дискурсивними.
- Дискурс конституює суспільство та культуру.
- Дискурс передбачає ідеологічну роботу.
- Дискурс історичний.
- Існує зв'язок між текстом та суспільством.
- Дискурс-аналіз має пояснювальний та інтерпретаційний характер.
- Дискурс є формою соціальної дії.

Отже, як ми вже стверджували вище, сучасна дискурсологія не має на увазі однозначних, конкретних аналітичних рамок для КДА (втім, як і аналіз дискурсу в цілому). Найчастіше дослідники роблять спроби поєднання різних підходів, що визначається тематикою наукової роботи, її метою та іншими відмінними академічними характеристиками. У рамках цієї роботи буде також задіяно кілька процедурних «фреймворків», проте основний акцент ми зробимо саме на соціокогнітивному підході Т. А. ван Дейка (який, зазначимо, аж ніяк не є недостатнім або неповноцінним і може використовуватися як єдиний метод, що поєднує безліч базових). технік на зразок семіотичного, лексичного або когнітивного аналізів, при цьому слід пам'ятати і про те, що метод ван Дейка є

¹ Van Dijk T. Critical Discourse Studies: A Sociocognitive Approach... Pp. 62-86.

² Wodak R., Fairclough N. Critical Discourse Analysis // Van Dijk T. Discourse Studies: A Multidisciplinary Introduction. Vol. 2. London: Sage, 1997. Pp. 258-284.

лише, як зауважує сам його розробник, найбільш «цікавим і перспективним на даний момент»).

Наприклад, як пишуть дослідники Д. Гавра та Н. Іпатова, соціокогнітивна модель ван Дейка має низку істотних недоліків: серед них можна виділити проблеми поняттєвого апарату, низький рівень формалізації та загальну теоретичну розпливчастість. Крім того, за зауваженнями самого ван Дейка, у сучасній науці недостатньо відомостей, здатних пояснити, наскільки запропоновані ним конструкти відповідають реальності¹.

До цього слід додати таке міркування. Провівши ретельне дослідження різних дискурс-аналітичних підходів, Г. Віддоусон зауважив, що те, що ми називаємо КДА, часто є упередженою інтерпретацією, яка подається під виглядом аналітичної суворості. На його думку, навіть системно-функціональна граматики, задіяна, наприклад, М. Феркло, не додає процесу аналізу справжньої системності². При цьому дослідник називає наступну дуже важливу мету аналізу тексту – це демонстрація того, які лінгвістичні особливості можуть призвести до змінної інтерпретації дискурсу³. І з цим слід погодитись. Справді, дискурс-аналіз може бути хаотичним. Однак дослідник завжди може прагнути до якнайповнішого опису. Мабуть, у цьому полягає професіоналізм дискурсивного аналітика.

Підсумовуючи все, що було сказано вище, слід зробити висновок, що соціокогнітивний підхід є найбільш цілісним і глибоко опрацьованим серед інших «фреймворків» для аналізу дискурсу, а тому ми вважаємо його більш ніж релеватним для дослідження проблем вузівської корпоративності та соціокультурних виразів у дискурсі.

¹ Гавра Д., Іпатова Н. Использование концепции дискурсивных практик Т. А. ван Дейка в исследованиях социальных явлений // Журнал социологии и социальной антропологии. Т. 11. №1. 2008. С. 127-135.

² Widdowson H. Text, Context, Pretext. Critical Issues in Discourse Analysis. Oxford: Blackwell, 2004. P. 109.

³ Widdowson H. Text, Context, Pretext. Critical Issues in Discourse Analysis... P. 110.

РОЗДІЛ 2. Корпоративність та соціокультурний аспект в інтерв'ю ректорки університету Т. Кагановській

Аналізуючи інтерв'ю¹², ми спершу звернемо увагу на деякі контекстуальні деталі, а потім перейдемо до змішаного аналізу, де ми одночасно використовуватимемо і аналіз контексту, і комплексний текстологічний аналіз (що передбачає в тому числі розгляд глобальної та локальної семантики дискурсу, простіше кажучи, ми звернемо увагу як на окремі пропозиції, так і на макроструктурні особливості).

Згідно із заявою на офіційному ресурсі, інтерв'ю датується 14 липня 2022 року (а приводом для його проведення стала річниця перебування Т. Каганівської на посаді голови університету). Насамперед зазначимо, що аналізоване інтерв'ю було опубліковано на офіційному сайті Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна. Цей портал є головним інформаційним джерелом вузу. Тим не менш, на відповідній веб-сторінці ми не бачимо згадки автора журналістської роботи (тобто інтерв'юера). При цьому всім безперечним є той факт, що автор роботи неодмінно захотів би бачити своє ім'я на сайті. Інакше – хто запитував ректорку? У яких вони були стосунки? Чи могли соціальні ролі та позиції в цьому випадку вплинути на розгортання комунікації у жанрі інтерв'ю? Які когнітивні моделі особи в поточній інтеракції мали активувати для успішного здійснення мовного акту? Здається, ми не отримаємо відповіді на ці запитання. Але вже одна ця обставина змушує нас запідозрити фікційний характер розмовного кадру, засумніватися в реальності цього інтерв'ю. Переконавання читача у істинності ситуації вигідні, насамперед, Т. Кагановській. Простий звіт про досягнення за останній рік, безособовий опис подій не міг би реалізувати когнітивний механізм

¹ Ми торкаємося аж ніяк не всі інтерв'ю, а лише його основні фрагменти, які взяті як з перших рядків джерела, так і з його частини. Детальний аналіз всього нарратива зайняв би надто багато часу та обсягу справжньої роботи, а тому їм довелося знехтувати.

² Інтерв'ю Т. Кагановської «Перший рік на посаді ректора: освіта попри війну» (14 липня 2022 року). Режим доступу: <https://karazin.ua/news/osvita-popry-viinu-pershyi-rik-na-nbsp-posadi-rektora-karaz/> (дата звернення – 29.03.2023).

«прив'язки», тобто асоціювати персоналію з певними експресивно вираженими досягненнями. Ми припускаємо, що діалогізм тут на когнітивному рівні посилює діалогічне «Я»¹ (тобто відеозмінює специфіку ментальної репрезентації особистісних досягнень), що задає більш вигідну комунікативну позицію ректорки. Тепер перейдемо до суворішого аналізу релеватного контексту (пов'язаного, нагадаємо, із суб'єктивною візією соціокультурної ситуації респонденткою).

Заголовок: «Освіта попри війну: перший рік на посаді ректора Каразінського університету»².

Проаналізувавши заголовок, що відбиває, відзначимо, як частина експліцитної суперсхеми нарратива, а й одне з найважливіших макропредложений (чи топіків/основних тем) інтерв'ю, можна дійти висновку, що у ньому передній план висувається здатність Т. Кагановської чинити опір загрозам війни і забезпечувати стабільність освітнього процесу у Каразінському університеті. Числівник наголошує: все, що буде перераховано далі в інтерв'ю, є лише річним результатом роботи, отже, у читача можуть виникнути очікування майбутніх неймовірних успіхів.

«Тетяно Євгенівно, виповнюється рік, як ви на посаді ректора Каразінського університету. Які враження?».

¹ Стосовно ролі «діалогічності свідомості» див. детальніше в: Гаспарян Д. Теория «диалогического Я» и рецепция идей М. Бахтина в западных теориях сознания // Наука. Искусство. Культура. №3. 2021. С. 30-48.

² Інтерв'ю Т. Кагановської «Перший рік на посаді ректора: освіта попри війну» (14 липня 2022 року). Режим доступу: <https://karazin.ua/news/osvita-popry-viinu-pershyi-rik-na-nbsp-posadi-rektora-karaz/> (дата звернення – 29.03.2023).

«Це був рік, який змінив моє життя. Очолити Каразінський університет – це велика честь, але й складний життєвий виклик і велика відповідальність. Вдячна всім, для кого університет – це його життя, ми з вами – одна команда»¹.

У даній артикуляції чітко видно спроби експлуатації вигідних номінативних одиниць, що мають на увазі присвоєння соціального розділеного (у відповідності, звичайно, з когнітивними контекстними моделями респондентки) символічного ресурсу. Це присвоєння здійснюється за допомогою залучення інфінитивної дієслівної конструкції «очолити університет», що сягає констатуючої схеми «я очолила університет» і має патетичний характер. Таким чином, підкреслюється кратологічний потенціал (влада) Тетяни Кагановської. З іншого боку, інтенціональний аналіз може виявити у цьому конкретному комунікативному випадку предметну спрямованість він, «аутоорієнтацію». Як дебютне питання в інтерв'ю було поставлено гранично розпливчасто. Останніми словами (акцентними) було мультимодальне «які враження». Безперечно, враження у Тетяни Кагановської могли виникнути які завгодно. Проте вона вважала за краще сконцентруватися на своїй персоні, позначити «рухливу» особистісну структуру, так би мовити, «антиригідність». Якщо очолити університет – це почесно, то ім'я Тетяни Кагановської автоматично пов'язується з привілейованим інституційним становищем. Крім того, ректорка явно наголошує на своєму динамізмі, життєвій активності, стверджуючи, що останній рік зміг змінити її життя.

«Не очікувала й на мить не допускала, що колись може статися повномасштабна війна на українській землі, у нас в Харкові! Як не думала, що доведеться керувати 29-тисячною університетською спільнотою в час війни. У перші ж години прийшло усвідомлення, що ми на порозі докорінних змін: як було раніше, тепер не буде. Треба зібратися, залишити емоції, страх і біль

¹ Інтерв'ю Т. Кагановської «Перший рік на посаді ректора: освіта попри війну» (14 липня 2022 року). Режим доступу: <https://karazin.ua/news/osvita-popry-viinu-pershyi-rik-na-nbsp-posadi-rektora-karaz/> (дата звернення – 29.03.2023).

осторонь, бо ми відповідальні за долі університетських людей, ми відповідальні за національне надбання – Харківський Каразінський університет!»¹.

У першому рядку активуються загальні соціальні знання (що зберігаються, нагадаємо, в епізодичному буфері довгострокової пам'яті), властиві сучасній українській національній культурі (формулювання «повномасштабна війна» стала якоюсь офіційною номінацією конфлікту, що виник, і поширилася по всіх підсистемах – висловлюючись мовою Н Лумана. ЗМІ, освіти, релігії і т. д.), інакше кажучи, Т. Кагановська в цьому випадку робить мовний акт здивування, кажучи від імені глави інституції (за допомогою цієї дії вона також займає певну позицію в рамках деякого епістемічного співтовариства), що безпосередньо підпорядковується державі і його базовим ідеологічним цілям. Таким чином, імпліцитно ректорка переводить у логічну сферу істинності такі факти: війна почалася задовго до «повномасштабного» вторгнення; "повномасштабне" вторгнення пов'язане з черговою агресією Російської Федерації щодо України; це вторгнення було настільки жорстоким, що потрясло навіть місто Харків тощо. Як видно, всі ці факти не виявляються на текстологічному рівні, проте – присутні на семантико-когнітивному процесі інтерпретаційних процесів. У наведеному вище уривку, крім усього іншого, присутній і такий журналістський прийом, як «гра чисел» (the numbers game)², який ректорка використовує для гіперболізації, перебільшення значущості завдань, які перед нею стоять, і тих досягнень, які в неї вже є («прийдеться керувати 29-тисячною університетською спільнотою»). Цей прийом застосовуватиметься Т. Каганівській і надалі.

¹ Інтерв'ю Т. Кагановської «Перший рік на посаді ректора: освіта попри війну» (14 липня 2022 року). Режим доступу: <https://karazin.ua/news/osvita-popry-viinu-pershyi-rik-na-nbsp-posadi-rektora-karaz/> (дата звернення – 29.03.2023).

² Van Dijk T. Elite Discourse and Racism. London: Sage, 1993. P. 107.

«Вам довелося керувати університетом у переломний момент. Сьогодні викликів та проблем – більш ніж достатньо. Що відзначилося в пам'яті з довоєнного часу?».

«Наприкінці січня був найяскравіший період. Мені ніж за місяць до російського вторгнення Каразінський університет відсвяткував свій черговий день народження – 217-ту річницю від дня свого відкриття. Гостинно зустрічали численних друзів університету. Приймали відеовітання від випускників з усіх континентів, навіть з Антарктиди. Говорили про досягнення і виклики, обговорювали плани та візії розвитку нашої потужної та авторитетної університетської корпорації, яку вже дев'ятий рік поспіль британський рейтинг QS ставить на найвищу позицію серед українських університетів.

Раділи найкращим за новітню історію університету результатам Вступної кампанії-2021: 31 000 заяв від абітурієнтів, 3453 першокурсники. 19 з них – з результатами ЗНО у 200 балів, переважно на наукоємні фізико-математичні та природничі спеціальності, які університет оберігає як зіницю ока»¹.

Під час обговорення довоєнних спогадів Т. Кагановська задіює свою генеральну комунікативну стратегію гіперболізації/прикрашання особистих та колективних досягнень. Детально описується, яке університет зайняв у британському рейтингу, порушуються питання вступної кампанії. Даний епізод (під епізодом, зауважимо, ми розуміємо якийсь когнітивно-семантичний корелят абзацу як текстологічної характеристики²: інакше кажучи, епізод – це елемент з більшої структури, у свою чергу, ця «більша структура» може стати епізодом

¹ Інтерв'ю Т. Кагановської «Перший рік на посаді ректора: освіта попри війну» (14 липня 2022 року). Режим доступу: <https://karazin.ua/news/osvita-popry-viinu-pershyi-rik-na-nbsp-posadi-rektora-karaz/> (дата звернення – 29.03.2023).

² Van Dijk T. Episodes as Units of Discourse Analysis // Tannen D. Analyzing Discourse: Text and Talk. – Georgetown: Georgetown University Press, 1981. Pp. 177-195.

структури ще вищого рівня і т. д.) конструюється під контролем макропропозиції, вираженої у першому реченні: «Наприкінці січня був найяскравіший період». Тут слід відзначити лексико-синтаксичні особливості побудови пропозиції. Використовується досить яскрава лексема з чудовим ступенем «найяскравіший». Однак на першому місці все ж таки перебуває обставина часу, виражена словосполученням «наприкінці січня». Такий вибір свідчить про те, що ректорка хотіла наголосити на даному періоді на роботі університету. Це підтверджується подальшими висловлюваннями, присвяченими конкретизації першої пропозиції.

«Університет, незважаючи на пандемію та інші виклики, був на злеті, але 24 лютого розпочалася війна...».

«2022 рік для університету починався складно, ніби з самого початку попереджав, що стане роком життєвих випробувань. 7 січня – займання в одному з гуртожитків, 13 січня – пожежа в головному корпусі. На щастя, обійшлося без значних втрат, хоча було багато галасу. Цей життєвий досвід ми використали як привід для висновків. Однак все це виглядало як натяк – готуйтеся, буде не просто. Ніби перший тест на стресостійкість.

Та саме 24 лютого розділило наше з вами життя на До та Після. Коли ми вчили історію, читали книжки, дивилися фільми про війну, переживали біль наших рідних, яким довелося її пережити. Сьогодні війна прийшла до нас додому. Здавалося б – ніколи знову! Ми думали, що вже навчені історією, і що в ХХІ столітті конфлікти можна вирішити мирним способом. Але у наших «добрих» сусідів були інші плани»¹.

Т. Кагановська в даному фрагменті інтерв'ю задіює (за допомогою т. зв. К-пристрою, або К-девайсу) добре відомі студентам ХНУ. ім. В. Н. Каразіна знання

¹ Інтерв'ю Т. Кагановської «Перший рік на посаді ректора: освіта попри війну» (14 липня 2022 року). Режим доступу: <https://karazin.ua/news/osvita-popry-viinu-pershyi-rik-na-nbsp-posadi-rektora-karaz/> (дата звернення – 29.03.2023).

про події, які були пов'язані з низкою пожеж на початку 2022 року. Ректорка фокусується на конкретних реципієнтах (людях, які добре поінформовані про життя університету: співробітників, студентів) і активує конкретний епістемічний спектр, який вони змогли б успішно інтерпретувати та ментально розділити, тобто цілісно зрозуміти. Після респондентка підкреслює деякий фаталізм повномасштабного вторгнення, що сталося згодом. Задіюється риторична постать звернення «готуйтеся, буде непросто». Наголошується також на усвідомленості керівництва вишу, яке, судячи зі слів Т. Кагановської, не просто вирішувало актуальні проблеми, а й виносило практичну користь із пережитого експірієнсу. Через конкретний граматичний вибір посилюється поляризація між життям до початку війни (написання прийменників з великих букв). Варто сказати, що такий поділ вкрай небажаний з психологічної точки зору. Важливо підкреслювати, що університет до і після війни – це той самий університет, але за нових умов, таким чином відновлюється цілісність психічних моделей, цілісність сприйняття себе та навколишнього світу. Адже, на думку багатьох фахівців, ключовими критеріями психологічної безпеки є стан захищеності та цілісності¹. Однак риторичний хід ректорки в цьому випадку зрозумілий: її завданням було показати контраст і радикальні відмінності між довоєнним та післявоєнним життям (таким чином Т. Кагановська підтвердила б свій статус як умілого управлінця, який «врятував» університет під час війни). До речі, дихотомія «до/після» може бути знайдена і в попередніх фразах ректорки: ми сфокусувалися на ній аналітично тільки зараз лише тому, що в даному випадку поляризація виявилася особливо примітною.

«Університет потребував налагодження роботи в умовах, які до цього здавалися неможливими, – в зоні активних бойових дій, фактично на лінії фронту, під постійними, жорсткими обстрілами цивільних об'єктів, в умовах

¹ Серєда Е. Целостность и защищенность как основные критерии психологической безопасности личности // Вестник Псковского государственного университета. №5. 2014. С. 289-298.

реальної загрози штурму нашого міста. Перші кадри влучань у корпус фізтеху на П'ятихатках 25 лютого, бої з диверсійно-розвідувальними групами ворога в місті 27 лютого, влучання в будівлю обласної адміністрації та ударна хвиля по основних корпусах на майдані Свободи 1 березня, ранкове влучання в корпус на Мироносицький 2 березня... Таке неможливо забути, як і постійні «прильоти» та повідомлення про руйнування, новини про жертви серед цивільних у місті, жахливий звук бойової авіації над містом та повітряні тривоги, що безперестанку змінювали одна одну!

Після кожного повідомлення розривалося серце, бо за кожною звісткою – життя, руйнування твоєї університетської домівки, всього до болю рідного й важливого!»¹.

У наведеному вище уривку ми можемо, серед іншого, побачити, як формується локальна зв'язність дискурсивного акту: досить докладно описуються будівлі, пошкоджені армією РФ (вказуються адреси), і супутні руйнуванням обставини, при цьому в дескрипції використовуються суб'єктивні оцінки («жорстокими обстрілами», «жахливий звук бойової авіації»), виражаються особисті враження Т. Каганівської від перебування в інтерв'ю в Харкові. Але, розповідаючи про події, що відбулися на початку війни, ректорка задіює і загальне для харків'ян знання, деякі специфічні подробиці на кшталт того, що місто зазнавало регулярних авіаційних атак. Такий епістемологічний збіг, що виник між адресантом та реципієнтом, забезпечує не тільки розуміння дискурсу, а й активацію відповідних емоцій, пов'язаних з авіударами. Так, людина, яка згадала про перші тижні війни, може стати більш навіюваною через актуалізацію травматичного досвіду.

¹ Інтерв'ю Т. Каганівської «Перший рік на посаді ректора: освіта попри війну» (14 липня 2022 року). Режим доступу: <https://karazin.ua/news/osvita-popry-viinu-pershyi-rik-na-nbsp-posadi-rektora-karaz/> (дата звернення – 29.03.2023).

«У цій атмосфері нам вдалося втримати надважливі комунікації всередині університету. Ситуація була більш ніж непростою, проте залишилась керованою: уже вранці 24 лютого повною мірою запрацювала кризова онлайн-комунікація між ректоратом і факультетами, на факультетах, в інститутах, у підрозділах, між кураторами та студентськими групами. Вдалося втримати емоції, запобігти паніці. Пишаюся нашою університетською спільнотою: взяли себе в руки, швидко пройшли етап прийняття, згуртувалися, почали підтримувати одне одного, діяти виважено й розсудливо. Складні, на межі людських можливостей обставини виразно засвідчили, хто справжні друзі, хто чого вартий. Хто з тобою в одній команді. Хто готовий у складний момент підставити своє плече!»¹.

Необхідно наголосити, що в даному інтерв'ю Т. Кагановська говорить не лише від імені інституції та відповідних соціальних груп, які складають цю інституцію. Вона також каже від свого імені, розповідаючи особисту історію. Інакше висловлюючись, крім різних типів соціального знання, ректорка задіює персональне знання, що є джерелом особистісних дій, і навіть особистого сторителінга².

Уточнимо також, що знання – це важлива категорія теорії ментальних моделей, яка регулює стиль дискурсу³. Однак знання бувають неповними, і вони далеко не завжди актуалізуються у належному для суб'єкта обсязі⁴. Наприклад, наша теза, що ставить під сумнів справжність цього інтерв'ю, може бути виправдана саме цією обставиною. Зважаючи на те, що знання редакторів тексту

¹ Інтерв'ю Т. Кагановської «Перший рік на посаді ректора: освіта попри війну» (14 липня 2022 року). Режим доступу: <https://karazin.ua/news/osvita-popry-viinu-pershyi-rik-na-nbsp-posadi-rektora-karaz/> (дата звернення – 29.03.2023).

² Van Dijk T. The Discourse-Knowledge Interface // Weiss G., Wodak R. Critical Discourse Analysis. Theory and Interdisciplinarity. – New York: Palgrave Macmillan, 2003. Pp. 85-109.

³ Van Dijk T. The Discourse-Knowledge Interface...

⁴ Van Dijk T. Contextual Knowledge Management in Discourse Production. A CDA Perspective // Wodak R., Chilton P. A New Agenda in (Critical) Discourse Analysis. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company. 2005. Pp. 71-100.

було недостатньо глибоким, вони не продумали багато тонкощів, які властиві інтерв'ю, і виконали його вкрай формальному вигляді. Звичайно, в цьому випадку це може бути перебільшенням, адже команда медіацентру університету могла просто відредагувати інтерв'ю, залишивши найважливіше. Проте про неповноту знань і помилки, що виникають через неї, вкрай важливо пам'ятати в процесі дискурс-аналізу, необхідно враховувати даний фактор, тому ми і згадуємо про нього.

«Перші дні й тижні війни, мабуть, запам'яталися в деталях?».

«Як ви розумієте, нікого не готують бути ректором під час війни. Але довелося отримувати такий досвід. І ці виклики, як дивно це б не прозвучало, роблять нас сильнішими!»

Лінію поведінки довелося вибудовувати дуже обережно. І як для ректора, і як для матері. Попри емоції, треба було діяти рішуче, оперативно приймати складні рішення, разом з тим пам'ятати, що ми відповідальні за майже 24 тисячі студентів і слухачів університету, наймолодших членів нашої університетської родини»¹.

Використовується конструкція «як ви розумієте», яка посилює наступне висловлювання. Ректорка уточнює, що нікого не готували до виконання такої складної роботи, – очолювати університет під час війни, тим самим наголошуючи на власній значущості та цінності для вузу. Далі Т. Кагановська підсумовує, що подібні виклики лише роблять людей сильнішими, що говорить про її намір уявити читачам позитивну стратегію мислення, переконати їх у своєму оптимізмі. Для опису поведінки використовується геометрична метафора, що представляє діяльність людини у вигляді чіткої – лінійної – послідовності. Це –

¹ Інтерв'ю Т. Кагановської «Перший рік на посаді ректора: освіта попри війну» (14 липня 2022 року). Режим доступу: <https://karazin.ua/news/osvita-popry-viinu-pershyi-rik-na-nbsp-posadi-rektora-karaz/> (дата звернення – 29.03.2023).

елемент позитивної самопрезентації ректорки, який виводить у фокус послідовність та розміреність її вчинків. Фраза «і як для ректорки, і як для матері» націлена на стратегічне уявлення себе в іншій життєвій ролі. Т. Кагановська зазначає, що є матір'ю і, отже, їй довелося не лише дбати про університет, а й дітей у тому числі. Пізніше ми побачимо приклад дитячо-батьківського метафоризування, використаний ректоркою. Зараз можна сказати коротко про те, що вона репрезентує університет як згуртовану родову спільноту, пов'язану аж ніяк не тільки інституційними структурами, а й певними елементами спорідненості. Все це так чи інакше фундаменталізує явище згуртованості, яке доповнює університетський корпоративізм. При цьому слід в черговий раз замислитися, чи справи справді справді, як їх подає в інтерв'ю Т. Кагановська? Та й сімейна система, як відомо, передбачає ієрархічність. Чи не вважає себе ректор «головою сім'ї»? Чи це не є проекцією її бачення владних відносин у ХНУ ім. В. Н. Каразіна? Це питання, на які ми не прагнемо дати однозначну відповідь, адже, як правильно зауважує ван Дейк, зайва метафоричність і образність шкодять дискурсивному аналізу¹.

«У перші ж дні війни здійснювали евакуацію студентів із гуртожитків для возз'єднання з родинами в місцях постійного проживання в інших регіонах. Кільком сотням студентів, чий сім'ї опинилися в зоні активних бойових дій на Сході та Півдні та які залишилися в укриттях у студмістечку, організовували гуманітарну підтримку»².

Не заглиблюючись сильно в теорію маніпуляцій, відзначимо, що, як пише ван Дейк, маніпуляції пов'язані з соціальним пізнанням, і в цьому сенсі маніпулятивна технологія впливає на формування певної ментальної моделі

¹ Van Dijk T. Critical News Analysis // Critical Studies. Vol. 1. № 1. 1989. Pp. 103-126.

² Інтерв'ю Т. Кагановської «Перший рік на посаді ректора: освіта попри війну» (14 липня 2022 року). Режим доступу: <https://karazin.ua/news/osvita-popry-viinu-pershyi-rik-na-nbsp-posadi-rektora-karaz/> (дата звернення – 29.03.2023).

реципієнта¹. Саме це робить у своєму інтерв'ю Т. Кагановська, створюючи певний ідеалізований образ себе та своєї діяльності на посаді ректорки університету. Ми бачимо висвітлення винятково позитивних подій, згадка про хворобливі події, на тлі яких «підсвічується» продуктивність ректорки.

«Допомагали з організованим виїздом із міста. Дружній нам національний університет «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка» дав нам можливість тимчасово розмістити в Полтаві працівників і студентів-харків'ян із небезпечних районів Харкова: тих, що опинилися під найбільш інтенсивними обстрілами. Хтось залишився в Харкові та з Харковом, когось обставини змусили поїхати далі, на Захід України чи за кордон»².

У цьому висловлюванні спостерігається цікавий синтаксис, який бере участь у формуванні конструкції «у Харкові та з Харківом», яка підносить людей, що залишилися в місті, як таких, що зважилися підтримати його. У цьому ключі Харків антропоморфізується, стає ніби окремим індивідом.

Також у процесі аналізу наголошується на відсутності такого елемента інтерв'ю, як структура черговостей (turns of dialogue). Хоча, як справедливо зауважує М. Мейєргофф, слухач не завжди входить у розмову при виникненні паузи³ (тому, до речі, інтеграція в аналітику пауз дуже важлива), зазвичай в інтерв'ю це трапляється часто (а саме – вводяться уточнюючі, що доповнюють обороти, використовується перефразування). В інтерв'ю Т. Каганівській цього немає. Або співрозмовник був дуже уважний і терплячий, або ректорка відповідала письмово на заздалегідь відомі питання, або ми маємо справу, знову ж таки, з фікцією, яку редактори сайту прагнуть видати за справжнє інтерв'ю.

¹ Van Dijk T. Discourse and Manipulation // Discourse and Society. 2006. Vol. 2. Pp. 359-383.

² Інтерв'ю Т. Кагановської «Перший рік на посаді ректора: освіта попри війну» (14 липня 2022 року). Режим доступу: <https://karazin.ua/news/osvita-popry-viinu-pershyi-rik-na-nbsp-posadi-rektora-karaz/> (дата звернення – 29.03.2023).

³ Meyerhoff M. Discourse Analysis. An Introduction. London: Bloomsbury, 2012. P. 232.

«Під час онлайн-зустрічі Президента України зі студентами 19 травня ви окреслили девіз університету під час війни – «Освіта попри війну». Чому саме так?».

«У кожного в цій війні свій власний фронт – волонтерський, інформаційний, дипломатичний, культурний, економічний тощо. Кожен наближає Україну до перемоги, як може. Наші захисники – на передовій, рятувальники й медики – в боротьбі за життя і здоров'я людей, більшість українців – у сумлінній роботі, забезпечуючи надійну роботу тилу. І як не згадати про освітній фронт, де Україна бореться за своє перспективне майбутнє, за освіту українських дітей!».

«„Освіта попри війну” – власне так можна визначити місію університету в цій війні, на цьому освітньому фронті. Тому Каразінський університет у надскладних умовах з 28 березня відновив навчальний процес в онлайн-форматі. Викладачі та студенти знов зустрілися, але у віртуальній аудиторії, до якої підключалися з місць свого перебування – хтось із Харкова, хтось з інших українських міст або з-за кордону. Відомою на всю Україну стала історія доцента Михайла Сподарця, який вів лекції з укриття у Харкові. Насправді таких історій сотні, це один із промовистих символів війни»¹.

Можна також сказати, що Т. Кагановська для реалізації своєї основної комунікативної стратегії посилається на т.з. «міфічні групи» (у нашому випадку це слово, що постійно використовується «каразинці»), тобто такі абстрактні спільноти, які, згідно з теорією австрійської лінгвістики Р. Водак, є лише результатом хибного узагальнення і насправді не існують (наприклад, у чітких статистичних категоріях). Разом з тим, як видно за інтерв'ю, ректорка постійно

¹ Інтерв'ю Т. Кагановської «Перший рік на посаді ректора: освіта попри війну» (14 липня 2022 року). Режим доступу: <https://karazin.ua/news/osvita-popry-viinu-pershyi-rik-na-nbsp-posadi-rektora-karaz/> (дата звернення – 29.03.2023).

здійює емоціоналізацію, яка дозволяє обходитися тривіальними фразами, заснованими на міфах¹.

«Тобто університет не був паралізований, а активно працює?».

«Після двох тижнів канікул та двох тижнів призупинення університет наприкінці березня відновив свою роботу».

«А яким ви бачите новий навчальний рік? Які перспективи?».

«Маю надію, що науковий, освітній і кадровий потенціал нашого університету відкриє нам нові можливості. Кожен факультет та інститут повинен визначити свою нішу та місію в повоєнному світі, сформувати актуальну ідентичність та унікальну пропозицію в науково-освітньому просторі. Впевнена, що неабияка зацікавленість психологією створює для факультету психології в повоєнному суспільстві цікаві можливості, як і вивчення цього повоєнного суспільства – для соціологічного факультету. Психологічна реабілітація, розбудова атомної та альтернативної енергетики, космічні дослідження, осмислення причин та перебігу війни, правові та економічні колізії повоєнної відбудови тощо. Впевнена – є предмет для роздумів для кожного факультету та інституту!»².

У цьому уривку конститується вкрай важлива семантична категорія Бачення Майбутнього (Візії), в рамках якої (або, якщо точніше, під контролем якої) відбувається опис того, яким чином окремі факультети (акцент робиться на соціальних та поведінкових науках, вони також називаються насамперед інших)) могли б реалізуватися у науково-освітніх умовах повоєнної реальності. Конституювання відбувається через ретрансляцію такого психологічного явища

¹ Wodak R. Language, Power and Ideology. Studies in Political Discourse. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company, 1989. Pp. 236-237.

²² Інтерв'ю Т. Кагановської «Перший рік на посаді ректора: освіта попри війну» (14 липня 2022 року). Режим доступу: <https://karazin.ua/news/osvita-popry-viinu-pershyi-rik-na-nbsp-posadi-rektora-karaz/> (дата звернення – 29.03.2023).

як надія. Варто зазначити, що щодо майбутнього університету ректоркою використовуються такі прикметники, як «актуальну» та «унікальну», що свідчить про її спроби представити університет у винятково вигідному світлі, наголосити на позитивних аспектах проблеми.

«Яка найбільш сильна емоція у Вас була за цей рік?».

«Вдячність! Дивовижній каразінській спільноті, яка тримається, мов залізобетон. Кожному каразінцю, який працює, вчиться, займається наукою, живе університетом. Ми тримаємо цей удар долі гідно, з честю!

У темні часи люди єднаються та гуртуються, щоб відчувати дружнє плече. Припиняють будь-які чвари до кращих часів, вже після війни. Шукають ідеї та можливості. Розуміють, що попереду важкий, але важливий для університету період. Коли треба зберегти перспективний колектив, освітній, науковий, просвітницький потенціал одного з найкращих університетів нашої волелюбної творчої країни.

І найближчий план виглядає, мабуть, лаконічно, але зрозуміло. Перемогти. Втримати університет. Відродитися.

Слава Україні! Віват, Каразінський!»¹.

У цій артикуляції бачимо розгортання мовного акта подяки (в перформативному вигляді). Більше того, подяка називається головною емоцією, яку відчувала ректорка протягом року повномасштабної війни між РФ та Україною. Однак подяка має на увазі спрямованість (того, щодо кого подяка виражається), і подібне чуттєво-експресивне звернення до спільноти ХНУ ім. В. Н. Каразіна свідчить, на наш погляд, про потужну інтегративну тенденцію в

¹ Інтерв'ю Т. Кагановської «Перший рік на посаді ректора: освіта попри війну» (14 липня 2022 року). Режим доступу: <https://karazin.ua/news/osvita-popry-viinu-pershyi-rik-na-nbsp-posadi-rektora-karaz/> (дата звернення – 29.03.2023).

інтерв'ю Т. Кагановській. Інакше кажучи, за допомогою дискурс-аналітичної методології з текстової бази легко виокремлюється «гештальт» корпоративної культури, відсилання до якої є чи не найважливішим топіком артикуляцій ректорки. Вкрай примітними є й локальні значення дискурсу, такі як лексеми «дивовижний», «перспективний колектив», «волелюбною творчої країни» та ін. Усі вони є частиною позитивної ін-групової презентації. Наприкінці інтерв'ю ми бачимо також інтенсифікацію художності розповіді (яка, як добре відомо Т. Кагановській з її загальних знань, що зберігаються в семантичній пам'яті, найкраще підходить для впливу на читацьку аудиторію). Задіяна архітектурна метафора «мов залізобетон», яка атрибутується всім представникам Каразинського університету (що риторично уточнюється надалі). Все це продиктовано контекстними когнітивними моделями, основна функція яких, нагадаємо, – переконувати того, хто говорить, що поточний дискурс відповідає умовам комунікативної ситуації та є прагматично релевантним. Таким чином, контекстні моделі забезпечують основу для здійснення мовних актів, що добре видно по поточному аналітичному процесу¹.

Цікаво, що, як ми побачимо надалі, один із викладачів університету, підбираючи п'ять іменників, що характеризують виш, назвав іменник «будівля». Мабуть, архітектурна метафорична парадигма особливо властива ХНУ ім. В. Н. Каразіна, адже символом університету є саме його головний корпус, збудований у монументальному стилі сталінського ампіру. Корпоративізм як базова цінність та когнітивний компонент ментальних моделей також сигналізує у тексті через такі слова, як «єднаються та гуртуються». У наступних реченнях текстової бази ми можемо виявити комунікативну дію, пов'язану з побудовою ректора. Воно, своєю чергою, пов'язані з більш загальним переконанням, контролюючим породження дискурсу загалом, і це твердження може бути виражене як

¹ Van Dijk T. Discourse and Knowledge: A Sociocognitive Approach. – Cambridge: Cambridge University Press, 2014. P. 55.

макропредложения із заголовка «освіта попри війну». Ця теза начебто підкреслює першорядне завдання, яке стоїть перед керівництвом університету загалом і Т. Кагановської зокрема, – забезпечувати функціональність інституції, підтримувати її працездатність, надавати «якісні освітні послуги». Така дещо формальна орієнтація на процес має на увазі системне бачення університету, в рамках якого кожен структурно-функціональний елемент дуже важливий, незамінний. Наприкінці вищенаведеного уривка здійснюється прощання, оформлене за допомогою спеціальних виразів, що маркують як явно патріотичну та пронаціональну позицію Т. Кагановської («слава Україні»), так і речування, добре відоме саме каразинській спільноті («віват, Каразінський»). Таким чином, активується загальне для конкретних соціальних груп знання, що тісно пов'язане з психологічними категоріями відданості та афіліації (які можуть тригеритися через декламацію девізів). Риторичні вигуки оформляються відповідною пунктуацією, що наголошує на дещо урочистому характері артикуляції.

Як справедливо зауважує Е. Вільямс, націоналізм часто ретранслюється у лексемах, що позначають національні символи (прапор, гасло: у нашому випадку це може бути «слава Україні» та ін.). Патріотизм, на її думку, також часто зливається з націоналізмом у відповідних дискурсах¹. Розгортання саме цих процесів ми бачимо в інтерв'ю Т. Кагановській, яка активно апелює до загальнонаціональних цінностей і, таким чином, створює несуперечливий образ себе (Self).

На даному етапі дослідження, на наш погляд, можна вивести зразкову семантичну макроструктуру проаналізованого інтерв'ю (і таким чином здійснити якесь глобальне семантичне підбиття підсумків). Проте спершу – зробимо низку теоретичних уточнень. Семантичні макроструктури включають послідовності

¹ Williams E. Critical Discourse Analysis for Language Policy and Planning // Friginal E., Hardy J. The Routledge Handbook of Corpus Approaches to Discourse Analysis. London: Routledge, 2021. Pp. 481-498.

пропозицій, редуковані до генеральних макропропозицій, які відображають основні теми наративу (наприклад, одна макропропозиція може когнітивно «підсумовувати» абзац). Важливо уточнити, що макропропозиції утворюються шляхом семантичної обробки інформації, пов'язаної із спеціальними механізмами когнітивної редукції (макроправил). Саме макроструктурні елементи найкраще запам'ятовуються людьми, які читають текст, тому їхнє вивчення дуже важливо.

За ван Дейком, існує чотири базові види макроправил: видалення, генералізація, вибір та конструювання¹. Нижче наводимо приклад того, як вони можуть використовуватися в процесі комплексної семантичної обробки дискурсу.

ВИДАЛЕННЯ передбачає виключення з текстової бази всіх пропозицій, які є умовою для інтерпретації наступних пропозицій послідовності. «З ранку ми з другом слухали „Пінк Флойд“, як раптом почувся уривчастий стукіт у вхідні двері».

УЗАГАЛЬНЕННЯ/ГЕНЕРАЛІЗАЦІЯ дозволяє замінити судження з безліччю концептів судженням з одним надпоняттям. Редукційний ефект цього правила полягає в тому, що послідовність пропозицій зводиться до однієї більш загальної пропозиції. «Підлога Маккартні вміє грати на басу, фортепіано, барабанах» > «Пол Маккартні мультиінструменталіст».

Правило **ВИБОРУ** застосовується до тих пропозицій, у яких одна пропозиція так чи інакше має на увазі інші пропозиції: або за допомогою актуалізації відомих соціальних постулатів, або за допомогою актуалізації кадрів. Згодом запропоновані пропозиції видаляються. «Ми сходили на концерт нашого

¹ Van Dijk T. Complex Semantic Information Processing // Walker D. and others Natural Language in Information Science: Perspectives and Directions for Research. Stockholm: Skriptor, 1977. Pp. 127-164.

улюбленого гурту: купили квитки, поїхали до клубу, взяли випивку, зайняли місця...» > «Ми сходили на концерт улюбленого гурту».

Четверте правило, **КОНСТРУЮВАННЯ/ІНТЕГРАЦІЯ**, дуже схоже на попереднє, але діє як би навпаки. І тут пропозиція, отримана з допомогою макроправила, перестав бути частиною самої текстової бази. Ми маємо послідовність пропозицій, яка замінюється іншою пропозицією. «Я вийшов на сцену, взяв акорд, ударив по струнах і почав співати» > «Я виступив на концерті».

М1: «*Освіта попри війну*» (заголовок).

М2: «*Очолити Каразінський університет – велика честь й складний виклик*» (видалення нерелевантних деталей).

М3: «*2022 рік для університету починався складно*» (вибір).

М4: «*Наприкінці січня був найяскравіший період*» (вибір; є уточнюючим продовженням М3; в інтерв'ю два факти локально зв'язні).

М5: «*Саме 24 лютого розділило життя на До та Після*» (видалення).

М6: «*Нам вдалося втримати надважливі комунікації всередині університету*» (вибір + видалення).

М7: «*Нікого не готують бути ректором під час війни*» (видалення).

М8: «*Ми допомагали студентам з організованим виїздом із міста до безпечних районів*» (конструювання/інтеграція).

М9: «*У кожного в цій війні свій власний фронт*» (вибір).

М10: «*Маю надію, що університет знайде свою нішу у повоєнному світі*» (конструювання/інтеграція).

М11: «*Вдячність кожному каразінцю, який живе університетом*» (видалення + вибір).

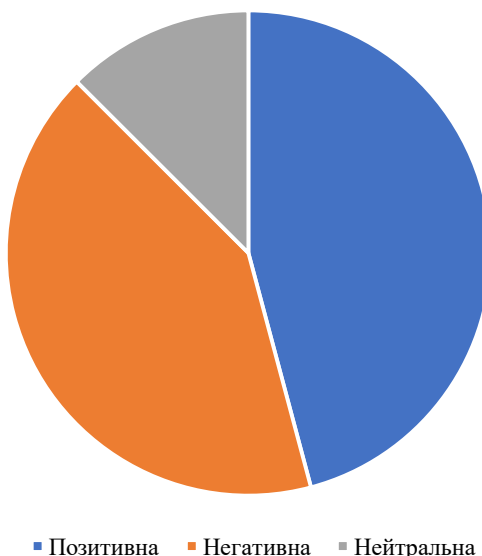
Генеральна (загальна) макропропозиція, у свою чергу, може бути сформульована наступним чином: «Під керівництвом ректорки Т. Кагановської Каразінський університет забезпечує освіту попри війну». Це, без сумніву, – не єдина варіація відтворення головного топіка інтерв'ю, проте, на наш погляд, цілком реалістична.

РОЗДІЛ 3. Окремі дані статистичного аналізу щодо соціокультурних та корпоративних особливостей Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна

Внаслідок соціологічного опитування¹, проведеного нами у 2022 році серед студентів ХНУ ім. В. Н. Каразіна (онлайн), з'ясувалося, що аксіоматичний когнітивний простір топіка «вищий навчальний заклад» включає три оцінні макрокатегорії (див. їх співвідношення на параметричній моделі нижче):

- **Позитивну:** «перспектива», «актуальність», «продвинутый» тощо.
- **Негативну:** «выгорание», «бесполезность», «фиаско» тощо.
- **Нейтральну:** «окружение», «рулетка», «знакомства».

Малюнок 2. Співвідношення типів оцінки сучасного університета студентами ХНУ імені В. Н. Каразіна

Виходячи з даних вищенаведеної параметричної моделі, ми можемо констатувати поляризацію думок щодо сутності вузівського середовища. Спостерігається незначне переважання позитивного ставлення до

¹ Онлайн-анкетування студентів від 6 лютого 2022 року. Платформа – «Google Forms» (дата звернення – 6.03.2022).

університетського життя, проте при цьому не можна ігнорувати величезний показник негативних визначень, виражених студентською спільнотою (або, вірніше, різними соціогрупами, що складають студентське співтовариство). Це свідчить про глибокі розбіжності та антикорпоративні тенденції в еволюції вітчизняної вищої освіти. Навіть якщо ми відсунемо в бік статистичні дані і озброїмося інтрпретаційним механізмом суб'єктивного «здорового глузду», очевидна буде наступна невтішна картина: величезна кількість студентів, знаходячи навчання в університеті тяжкою і марною, все ж таки продовжують у ньому абияк (часто з поганою) вчитися. Хоча такий висновок може здатися дилетантським і його можна оскаржити, подібна ситуація має місце, а винятки в цьому випадку лише підтверджуватимуть правило. На наш погляд, наведені студентами лексеми-іменники наочно показують невідповідність формалізованих офіційних текстів із фактичною когнітивною картиною зібраності та єдності.

Треба зазначити, що в останній час проблема антикорпоративності тільки поглиблюється. У 2023 році кількість студентів, які навчаються за державним замовленням і отримують відповідні стипендіальні виплати, значно зменшилась. Скріше за все, це є маркером реалізації інтервоєнної бюджетної політики, сутність якої, наприклад, ми можемо знайти в останньому ректорському звіті¹. Фінансові питання викликали жваву публічну дискусію, в результаті якої студенти – що не дивно – не змогли досягти своїх цілей. Оцінки та інтерпретації зазначеної вище проблеми ми можемо знайти, наприклад, в офіційному чаті Каразінського університету в «Телеграмі». Але вони не є предметом нашого дослідження, тому залишимо це для наступних пізнавальних практик.

¹ Звіт про виконання цільових показників діяльності Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна за 2022 рік: інформаційно-аналітичні матеріали...

Порівняємо отримані дані про те, які атрибуції для поняття «університет» сконструювали викладачі. Було опитано п'ять викладачів різних академічних спеціалізацій, галузей знань, віку, посадових «афіліацій» (в опитуванні брали участь два викладачі історичного факультету, а також по одному викладачеві соціологічного, філософського та філологічного факультетів).

«Знание», «престиж», универсальность», «качество», «традиции» // «инфантильность», «необразованность», «невоспитанность», «лень», «необязательность». Спостерігається явна критична орієнтація щодо сучасного студентства, у своїй університет подається як позитивне явище. Тут же виникає цікава суперечність: як у престижному університеті, який надає якісні освітні послуги, можуть виникнути «інфантильні» та «неосвічені» студенти? Дихотомізація студентського та абстрактно-університетського в даному випадку свідчить про низький рівень корпоративної свідомості. Причиною також може бути глибока включеність до процесу прагматичного розуміння при спілкуванні. Опитування відбувалося наживо і тет-а-тет. Можливо, викладач, асоціюючи себе з керівництвом університету, не хотів підставляти свій статус та авторитет (ми ще зможемо переконатися у цьому у розділі 3). Зазначимо також, що велика кількість приставок «не-» свідчить про те, що респондент, швидше за все, спочатку думав прикметниками для студентів. Не бажаючи вигадувати автентичних іменників, він задіяв легший когнітивний спосіб трансформації слів. Отже, його мовні вислови були дещо реактивними, автоматичними, що є ознакою «закостенілості» ментальних структур і відносно слабкої рефлексії.

«Молодежь», «культура», «свобода», «авторитетность», «знания» // «молодость», «беззаботность», «свобода», «культура», «уважение». Простежується ототожнення студентського середовища із загальноуніверситетським, «антропологізація» когнітивного простору. Реальність репрезентується з погляду позитивних визначень, пов'язаних із

взаємоввічливістю, свободою вибору, високим культурним рівнем. У цих іменників - особливо при зіставленні їх з емпіричними матеріалами, отриманими від інших респондентів, - більш абстрактний тип мислення, пов'язаний з осмисленими генералізаціями. Викладач узагальнює весь вузівський простір рівня т. зв. "молодіжної тусовки". Можливо, це продиктовано його нестандартним режимом роботи (зокрема, у процесі глибинного інтерв'ю, яке слідувало за опитуваннями, він уточнював, що веде семінарські заняття, як правило, декільком зацікавленим людям), а також спеціальністю, яка, можливо, викликає у студентів більше живий інтерес (філологія, літературознавство), ніж більшість інших спеціальностей.

«Бюрократія», «авторитаризм», «традиції», «демократизм», «здання» // «молодість», «свобода», «безнаказанність», «незалежність», «самоуверенність».

Цей лексичний ряд наочно демонструє змішані відчуття респондента щодо внутрішньовузівської організації. Так, спершу називаються іменники «бюрократія» та «авторитаризм», що доповнюють один одного, але потім до послідовності примикає концепт «демократизм», наявність якого, начебто, парадоксальна. Однак, якщо замислитися, у цьому суперечності немає нічого дивного, це лише ознака того, що дві ментальні моделі (що систематизують досвід індивіда на різних рівнях соціальної взаємодії) можуть дещо відрізнятися. Так, спілкування з керівництвом університету, уявлення респондента щодо принципів його адміністрування можуть активувати одну модель. А спілкування зі студентами та колегами – іншу модель, при тому що обидві моделі, однак, у деяких випадках можуть поєднуватися. Як, наприклад, у разі нашого опитування: респондент не зміг проігнорувати якусь із сторін вузівського життя та артикулював одразу обидві. Цікаво, що, даючи інтерв'ю С. Жадану, Т. Кагановська, ректорка університету, зауважила таке: «Я не зовсім з вами можу

погодитися [говориться Жадану], тому що вважаю, що будівля – це не університет і навіть не школа. І наше майбутнє – це наші діти та наші викладачі...»¹. Це – приклад контекстуального контролю та позиціонування себе під час розмови.

«Администрация», «контроль», «торг», «убежище», «удивление» // ...

Особлива увага приділяється університету як інституції, яка накладає на індивіда деякі формальні рестрикції та обмеження. ВНЗ подається у вигляді місця, де доводиться вступати в торг (отже – конфлікт) з домінуючими нормами та правилами. Наголошується на бюрократизмі вищої школи.

«Монолит», «раздор», «традиция», «исследование», «иерархия» // «скепсис», «наивность», «товарищество», «гулянка», «общеежитие».

У цьому випадку ми можемо спостерігати спробу представити університет як, з одного боку, структурно-ієрархічну освіту, з другого боку – як простір дії спонтанних сил і дослідницької роботи. Варто зазначити, що кожному лексему респондент пояснив окремо, проте ці дескриптивні матеріали ми в рамках цієї роботи розглядати не маємо наміру. Наше завдання швидше – окреслити загальний соціокогнітивний план артикуляцій, який чітко відображав би актуальне соціокультурне становище ХНУ ім. В. Н. Каразіна.

Підсумовуючи, ми можемо помітити, що в деяких моментах опитувані вражаючим чином зближалися (так, лексему «традиції» було названо відразу в трьох випадках; крім цього, опосередковано майже у всіх артикуляціях присутнє конституювання університету як місця бюрократичної «метушні»). Така взаємопов'язаність значень, поданих респондентами, може пояснюватися тим, що

¹ Інтерв'ю С. Жадана с Т. Кагановской (квітень 2022 года). Режим доступу: https://www.youtube.com/watch?v=R_x-khCAaVk&ab_channel=%D0%9D%D0%B0%D0%BA%D0%B8%D0%BF%D1%96%D0%BB%D0%BELIVE (дата звернення – 29.03.2023).

вони належать єдиному культуральному середовищу. Враховуючи те, що культура може розглядатися як систематична мережа значень, що історично передається, які дозволяють людям розуміти, розвивати і передавати знання про світ, пояснення вищенаведених збігів виявляється досить простим і тривіальним¹. Перекладаючи це міркування на мову когнітивної теорії, заключаємо, що опитувані викладачі мали схожі ментальні моделі певних ситуацій, до яких була включена специфічна мережа значень (а також знань). Отже, у них була схильність (схильність як частина когнітивного стилю), незважаючи на ті чи інші відмінності в їхніх думках, згадувати бюрократизм вузу, оскільки бюрократія в сучасному українському суспільстві є публічно засудженою та засуджуваною, а люди часто скаржаться на неї, виправдовуючи невдачі.

Однак іменники, названі студентами, разюче відрізнялися від тих, що підібрали викладачі. Це говорить про різні сприйняття внутрішньовузівських реалій, а також про інші культурні та корпоративні орієнтації. При цьому слід зазначити, що викладачі не так охоче означають університет негативно. Можливо, це детерміновано тим простим фактом, що вони свідомо обрали Каразінський університет як місце роботи, і активне його осуд у цьому випадку виглядало б неогруєнтно та суперечливо. Крім того, лексеми, підібрані викладачами, відрізняються меншим емоційним забарвленням і більшою нейтральністю.

¹ Hyland K., Paltridge B. The Continuum Companion to Discourse Analysis. New York: Continuum, 2011. P. 180.

РОЗДІЛ 4. Рефлексія про корпоративність та культуру в контексті глибинних інтерв'ю, взятих у викладачів університету

У цьому розділі ми розглянемо деякі артикуляції викладачів університету з метою, щоб з'ясувати, як у тому випадку відбувається репрезентація феномена вузівської корпоративності та інших культуральних аспектів життя Каразинського університету.

Безперечно, ми могли б детально проаналізувати кожне інтерв'ю окремо, позначаючи базові соціокогнітивні макрокатегорії тієї чи іншої розмови та з'ясовуючи, як ці макрокатегорії відображають соціальні та когнітивні характеристики користувачів мови та як вони організовують діалогічне спілкування. Однак на такий глибокий аналіз знадобилося б надто багато часу. А тому ми розглянемо лише деякі фрагменти інтерв'ю, в яких респонденти торкаються (непрямо чи прямо) питань вузівського соціокультурного життя та університетського корпоративізму.

Хоча контекстний аналіз у кожному випадку буде автентичним, унікальним, є деякі загальні деталі, які хотілося б заздалегідь відзначити. Кожне інтерв'ю відбувалося у досить неформальній обстановці. Їм передував процес домовленостей, уточнення сеттингу, організації. Деякі інтерв'ю також поєднувалися з такими діями як куріння сигарети або розпивання чаю. Усе це могло вплинути сприйняття респондентом дискурсивного жанру. Отже, і такі категорії, як відносини, ролі, ідентичності, є найважливішою частиною контекстної когнітивної моделі.

Респондент 1, історичний факультет:

«Наших студентов очень просто уличить в том, что они читают, не думая... и часто произвольно копируют что-то, повторяют какие-то шаблонные вещи».

«Какие-то они все не такие. Чего-то не хватает этому студенчеству».

«Я не знаю, о чем они думают, но думают они не так, как мы, во всяком случае»¹.

Захоплення/хоббі: генеалогія, нумізматика, боністика, дача.

У цьому кейсі простежується негативна генералізація, редукування сучасного студентства до однозначної атрибуції. Лексема «викрити» свідчить про зневажливе ставлення до учнів, які підносяться «якимись не такими», легковажними та бездумними. Інакше кажучи, тут ми стикаємося з абстракцією респондента, когнітивним ідеальним типом, який різючим чином відрізняється від фактичної картини. Локальна зв'язка обумовлена займенниками «вони», «їм», а також загальною обтічністю принижувальних формулювань («не такі», «не так», «щось»). Такий дейктичний вибір має на увазі певний стандарт, якому, на думку інтерв'ююваного, не відповідають студенти ХНУ ім. В. Н. Каразіна. Простежується також метакогнітивний хід «я не знаю, про що вони думають», що наголошує на відносному поганому розумінні студентів.

Окрім іншого, формулювання із залученням лексеми «викрити» говорить про деяку сфокусованість респондента на позитивній презентації образу самого себе, своєї професійної ідентичності. Оскільки суб'єктом «викриття» в даному випадку, швидше за все, він сам, і ця здатність подається в явно позитивному ключі; до того ж підкреслюється генераційна перевага: викладач імпліцитно визначає себе і – ймовірно – своє покоління як людей, які мають набагато більше академічних можливостей, ніж сучасні студенти у перспективі. Про це говорять і багато інших артикуляції респондента, детальний аналіз яких ми знаходимо нерелевантним.

¹ Глибинне інтерв'ю з викладачем історичного факультету. Респондент 2. (осінь 2021 року). Тривалість: 1:16:19.

Респондент 2, історичний факультет:

«На первом курсе – это, безусловно, игровой элемент. Это, конечно, катастрофа для высшего учебного заведения, но я уже лет десять как убеждаюсь, что по-другому первый курс вообще не тянет. Опять же, это никак не связано со способностями, это связано с уровнем их развития. А тут, конечно, колоссальную роль играют семья и школа».

«В аудитории, понятное дело, никто не будет работать на одного человека... Любой преподаватель, если он хороший преподаватель, работает на основую массу, а не на 5-6 лучших, это неправильно. Когда преподаватель работает на 5-6 лучших – он плохой преподаватель. Он может быть хорошим репетитором, хорошим ученым, но он плохой преподаватель».

«...расшевелить аудиторию. Но это не все могут и не все преподаватели этого хотят. Потому что существует очень странный миф, что в высшем учебном заведении задача преподавателя – предоставить доступ к информации; слово «учить» люди оставляют в средней школе».

«Я не совсем согласен с тем, что университет вообще готовит людей заниматься наукой. Университет давно уже не занимается подготовкой науки. Да, я считаю это кризисом. Это кризис не вчерашнего и не позавчерашнего дня. Сама система государства, нацеленная на массовое высшее образование, она никаким образом не пересекается с занятием наукой»¹.

Захоплення/хоббі: читання книжок.

Як відомо, значною частиною контекстних моделей є когнітивна категорія Ролі, яка властива як мовця, і реципієнту, тобто обом сторонам діалогічної комунікації. У разі інтерв'ююваного – соціальна роль пов'язана з керівною

¹ Глибинне інтерв'ю з викладачем історичного факультету. Респондент 1. (осінь 2021 року). Тривалість: 1:06:57.

посадою на факультеті. Таким чином, зовнішній локус контролю в першій артикуляції продиктований інтенцією виправдати себе, інакше кажучи, даний констативний мовний акт націлений на затвердження причини недостатнього рівня розвитку студентів, пов'язаної не з самими студентами (дана каузальність могла бути опущена через те, що респондент спілкувався студентства), і з системою середньої освіти. Артикуляції посилені такими вступними словами, як «звичайно», «безумовно» та «знову ж таки». Подібні текстові структури підкреслюють природність сказаного, створюють відчуття здорового глузду. У висловлюваннях загалом спостерігається диспозиція до переконання та підтримання авторитету, а також підкреслено критичне ставлення до обговорення. Велику роль в інтерв'ю відіграють «числові ігри», які підтримують вплив сказаного («вже років десять як переконуюсь»). У другому абзаці за допомогою риторичного уточнюючого обороту («якщо він хороший викладач») виражається бачення процесу викладання, а отже, такі когнітивні категорії, як правила та погляди (іншими словами, правила та погляди – дуже важлива частина когнітивного набору користувача мови під контролем якого відбувається породження та сприйняття дискурсу).

Респондент 3, філософський факультет:

«Я не работаю с усредненным студенчеством... для меня это совершенно обхохатывающая вещь. Меня интересуют конкретные люди».

«Я знаю студентов, которые находятся в состоянии апатии. Именно в университете – таких множество»... Апатия – это отсутствие пафоса, страсти к чему-то».

«За сигаретой пофилософствовать я всегда готов, а по всем остальным поводам я вообще рот не открываю. То, что меня не интересует, я не обсуждаю, а если и обсуждаю, то лишь в случае крайней необходимости».

«Преподавание – это вообще разновидность театра. Я играю, есть сцена, есть зрительный ряд, существует жестикация, мимика».

«Если лекция не получается как общение – это хреновая лекция»¹.

Захоплення/хоббі: книги, подорожі.

Загалом в інтерв'ю простежується часте (і, ймовірно, стратегічне) задіяння займенника першої особи однини, яка сигналізує про усвідомленість та відкритість респондента. У практичній психології та психотерапії дана техніка називається «я-повідомленнями», вона націлена на здорове саморозкриття та «екологічний» вираз почуттів². Таким чином, даючи інтерв'ю студенту, викладач був налаштований більш ніж позитивно. Про це свідчать багато даних контексту, пов'язані з сприйняттям обставин зустрічі респондентом, які у цьому дослідженні ми аналізувати не будемо. Ми, однак, схильні вважати, що основні комунікативні стратегії з'являються чи не на початку жанрово детермінованої розмови. Основна комунікативна «лінія» шикувалася вже на початку всіх глибинних інтерв'ю. Хоча, згідно з теорією ван Дейка, паралельно з семантичною та прагматичною обробкою інформації дискурсу йде його інтеракційна обробка (вона безперервна). Комуніканти, отримуючи семантичні та прагматичні дані, на кожній стадії спілкування повинні створити репрезентацію соціальної ситуації, що актуалізується (а вона, зауважимо, включає інтеракційні стратегії)³. Проте в нашому випадку комунікативні «прямі» залишалися напрочуд стабільними. Ми пов'язуємо це насамперед із комплексною ментальною контекстною обробкою до безпосередньо робочої зустрічі, тобто основний «гештальт» інтеракції завершив трансформації, мабуть, уже до моменту живого контакту.

¹ Глибинне інтерв'ю з викладачем філософського факультету (осінь 2021 року). Тривалість: 2:21:37.

² Коханец А. Техника сотрудничества и противодействия манипуляциям // Народное образование. №5. 2017. С. 145-154.

³ Цурикова Л. Проблемы когнитивного анализа дискурса в современной лингвистике // Вестник ВГУ. Серия 1. Гуманитарные науки. 2001. №2. С. 128-157.

Респондент 4, філологічний факультет:

«У меня большая надежда на студенчество и на будущие поколения».

«Бытовой язык — это язык дворов, его количество в университете минимизировано... Мне кажется, мы со студентами на одном языке говорим».

«Я считаю, что студенты регулируют свой мыслительный поток, как-то его направляют»¹.

Захоплення/хоббі: література, письменництво.

На експліцитному текстовому рівні позначається когнітивна категорія надії, пов'язана із позитивними очікуваннями від студентства. Приблизно ту саму атрибуцію респондент конструює і для університету загалом. Як ми зауважували раніше, такого роду оцінки можуть бути продиктовані специфічною взаємодією викладача з учнями (малі групи зацікавлених людей + спеціальність). Респондент також наголошує на усвідомленості та розсудливості студентів, здатності «регулювати розумовий потік». Все це йде врозріз з актами артикуляції з інших інтерв'ю, які були схильні описувати студентів критично.

Респондент 5, соціологічний факультет:

«У студентов состояние двойственное. Это постоянная надломленность... Мне кажется, это связано со студенческой жизнью в целом. Надломленность в том смысле, что в любой момент студент готов ощутить крах. Своих собственных планов, ожиданий и т. п. И эта готовность не подразумевает, что он готов это преодолеть. Нет, он готов интерпретировать все, что с ним происходит, как крах... И эта надломленность приводит в том числе к депрессивности»².

¹ Глибинне інтерв'ю з викладачем філологічного факультету (осень 2021 року). Тривалість: 1:53:32.

² Глибинне інтерв'ю з викладачем соціологічного факультету (осінь 2021 року). Тривалість: 1:50:23.

Захоплення/хоббі: музика/композиторство, література.

Життя тут за допомогою когнітивної метафори (архітектурна парадигма) концептуалізується як така собі будова, яка знаходиться в хисткому стані (рядки 1-2). Респондент подає це саме як фундаментальну вітальну, тобто життєву характеристику. Таким чином, доповнюється семантична категорія Ідентичності, пов'язана з дещо песимістичним описом образу студента. Метакогнітивні припущення про способи мислення студентів мають на увазі те, що студенти бачать та інтерпретують навколишню реальність спотворено, не знаходячи конкретних рішень (вони нібито готові прийняти поразку, крах). Частково метафора «надломленості» асоціюється із медичною мовою, дискурсом психіатрії. Отже стан сучасного студента може бути названого «болючим», «нездоровим». Таким чином, як видно з вищенаведеного аналізу, студентство описується в негативному ключі вже в контексті двох узгоджених концептуальних просторів (архітектура та медицина). Узгодження засноване на тому, що дві метафори позначають деяку ненормативність (за теорією Дж. Лакоффа, їм властиво загальний висновок¹), яка має на увазі або психотерапію (депресивність), або ремонт (надломленість), тобто виправлення. Крім того, ми можемо уявити вираз «готовий відчути крах» як конституювання категорії Дії, пов'язаної з конкретною Ролью (студент) та Ідентичністю (тобто – знов-таки – пригніченістю, упадництвом, депресивністю тощо). Також стосується такої макрокатегорії, як Ресурси (те, що студентам, з погляду респондента, необхідно для успішної самореалізації), яка в текстовій базі позначається словами, що мають відношення до дефіцитарності, пригніченості. Цікаво, що ці метафоричні лінії збігаються з тим, як студентів визначали інші респонденти, навіть на рівні глибокої герменевтики.

¹ Лакофф Дж., Джонсон М. Метафори, которыми мы живем. Москва: Эдиториал УРСС, 2004. С. 127.

Окремо проаналізувавши захоплення та хобі викладачів університету, ми можемо з упевненістю сказати, що названі практики дозвілля радикальним чином відрізняються від тих практик, до яких переважно схиляються студенти. Це говорить про низький рівень життєвих перетинів більшості учнів ХНУ ім. В. Н. Каразіна та людей, які їх навчають. Безперечно, наша вибірка була досить скромною, і лише на її підставі не можна робити однозначних висновків. Проте вона підтверджує наше гіпотетичне припущення щодо того, що життєвий простір студента та викладача зовсім різні (навіть незважаючи на відносно молодий вік викладачів), що заважає налагодити міцні соціальні відносини корпоративного типу. Крім того, за даними ректорських звітів¹, деякі спеціальності (передусім – фізико-технічні) відрізняються значною розбіжністю між віком студентів та віком викладацького складу (тут же можна згадати і конфлікт так званих «digital natives» і «digital immigrants», сформульований М. Пренські², а також безліч інших трансгенераційних проблем). Безперечно, ми не проводили опитувань чи інтерв'ю з вченими негуманітарної академічної орієнтації, тому не можна сказати точно, яка ситуація там має місце. Проте ми припускаємо, що картина, окреслена нами в рамках цього дослідження, у негуманітарній сфері виглядає ще більш перебільшеною та «прогресивною».

¹ Див., наприклад: Звіт про виконання цільових показників діяльності Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна за 2021 рік: інформаційно-аналітичні матеріали. Режим доступу: https://karazin.ua/storage/documents/906_K6RYsPPSxiYOCRhbhkSB6pFuV.pdf (дата звернення – 30.03.2023).

² Prensky M. Digital Natives, Digital Immigrants // On the Horizon. 2001. Vol. 9. №5. Pp. 1-6.

Розділ 4. Соціокультурна та корпоративна реальність у новинних нотатках на офіційному сайті Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна

«Урочистий випуск студентів університету»¹. У цьому заголовку ми бачимо підкреслення значущості заходу через прикметник «урочистостей». Акцентується увага на самому факті випускної події у процесуальному ключі.

«Це дійсно дуже важлива подія для Каразінського університету: ми відпускаємо в доросле життя наших каразінців. Мені випала честь від імені великої університетської родини привітати вас і подякувати за те, що простором для свого професійного зростання ви обрали саме Каразінський. Ми пройшли з вами довгий шлях інтелектуального, особистісного та морального вдосконалення. Наш університет уже 217 років є простором освітнього та наукового прогресу, він завжди впливав на розвиток і становлення міста Харкова та був майданчиком демократизму, креативу, просвітництва, науки та освіти. Кожний з випускників є співавтором історії нашого університету, своїми освітніми здобутками, кропіткою наполегливою працею, спортивними досягненнями ви зробили внесок у скарбницю здобутків Каразінського. Саме завдяки вам ми залишаємося провідним українським університетом. Ви виходите в доросле життя, і я впевнена, що ви впораєтесь», – привітала випускників ректор Тетяна Кагановська»².

У першому рядку артикулюється семантична категорія Відносини, в контексті якої позначається важливість описуваної події для університетської спільноти. Далі задіюється когнітивний бленд (висловлюючись мовою теорії концептуальної інтеграції), виражений поєднанням іменника «каразінців» та

¹ Новинна замітка «Урочистий випуск студентів університету». Режим доступу: <https://karazin.ua/news/urochystiy-vypusk-studentiv-universitytetu/> (дата звернення – 29.03.2023).

² Новинна замітка «Урочистий випуск студентів університету». Режим доступу: <https://karazin.ua/news/urochystiy-vypusk-studentiv-universitytetu/> (дата звернення – 29.03.2023).

метафори «доросле життя». Учні ХНУ ім. В. Н. Каразіна представлені у вигляді «недорослих», а також – доповнимо це слово деяким асоціативним порядком – інфантильних та незрілих людей. Так чи інакше, проводиться паралель із «дитячістю», юнаком. ВНЗ у цьому ключі репрезентується як батько/наставник, тобто в цьому виразі імпліцитно мається на увазі наявність певної ієрархії, вертикальних стосунків. Таким чином конститується і категорія Ідентичності, що відноситься як до ректорки Т. Кагановської (від імені якої вимовляється звернення), так і до каразинців-випускників (які нею позначаються). Більше того, дитячо-батьківська паралель розвивається в іншій алегоричній конструкції, що наголошує на корпоративізмі та внутрішньовузівській єдності, а саме – у словосполученні «університетської батьківщини». У другому реченні ми бачимо демаркацію актуального мовного акту, пов'язаного з вираженням комісивів (за Д. Остіном) подяки та вітання.

«Звернення до каразінської спільноти професора Тетяни Кагановської»¹.

У цьому заголовку наголошується наукова конотація Т. Кагановської, а саме її професорська посада. Посади (і всі подібні почесні номінації), нагадаємо, є найважливішою частиною символічного капіталу, а символічний капітал, у свою чергу, як зауважує П. Бурдьє, означає не що інше, як довіру підлеглої групи, а також «можливість створення реальності за допомогою слів»². При цьому слід зазначити, що сама «підлегла група» (читальська аудиторія веб-ресурсу) більш ніж поділяє важливість таких статусних номінацій, тому символічна вага може бути несуперечливою частиною ментальних моделей реципієнтів повідомлення.

«Шановна університетська спільното!»

¹ Новинна замітка «Звернення до каразінської спільноти професора Тетяни Кагановської». Режим доступу: <https://karazin.ua/news/zvernennia-do-karazinskoi-spilnoty-profesora-tetiany-kahanov/> (дата звернення – 30.02.2023).

² Бурдьє П. Социальное пространство и символическая власть // Thesis. 1993. №2. С. 137-150.

Щиро вдячна вам за довіру та підтримку! Сподіваюся, що ми будемо чути і підтримувати один одного і надалі.

Сьогодні ми ще раз підтвердили, що не ділимося за спеціальностями, а є єдиним колективом, з різними смаками та уподобаннями, але спільною любов'ю до університету та небайдужістю до його майбутнього.

Дякую кожному, хто прийшов сьогодні на дільниці та зробив свій вибір. Розумію, поважаю вибір кожного, радію справжній демократичності нашого університету!

Сьогодні ми разом довели – Каразінський університет може проводити справжні демократичні та конкурентні вибори! Не без емоцій, не без деяких особистих колізій, не без облудливого шепотіння соціальних мереж. Однак все це дрібниці на фоні нашого мудрого та чудового колективу!»¹.

Як видно, наведений вище емпіричний кейс містить різні когнітивні вирази феномена соціальної згуртованості та корпоративної єдності. У руслі цієї проблематики, варто підкреслити, зараз працює харківська соціологиня О. Дейнеко, яка вже згадувалася раніше. Так, використовуючи її автентичний термінологічний апарат (у цьому ключі необхідно відзначити таку цікаву деталь... «Згуртованість» вчена перекладає англійською мовою як «cohesion», термін, який вживається в лінгвістиці і, зокрема, теорії дискурсу і який позначає різні рівні зв'язності, інакше кажучи, тут ми маємо справу з дещо випадковими, але все ж таки інтегративними тенденціями лінгвістичних і соціологічних дескрипцій), в абстрактно-соціальному сенсі досліджуваний дискурсивний акт ми схильні номінувати «есплікацією» такого явища, як «позитивно-інструментальна згуртованість» якою «стрижнем об'єднання виступає категорія

¹ Новинна замітка «Звернення до каразінської спільноти професора Тетяни Кагановської». Режим доступу: <https://karazin.ua/news/zvernennia-do-karazinskoi-spilnoty-profesora-tetiany-kahanov/> (дата звернення – 30.02.2023).

загального блага, що досягається внаслідок групових взаємодій»¹. Таким чином, ми можемо з упевненістю екстраполювати соціологічні спостереження А. Дейнека на корпоративну та соціокультурну реальність Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна і цим валідизувати їх. В артикуляції підкреслюється ін-групова ідентичність представників вишу в широкому сенсі (виражена частим вживанням особистого займенника «ми», а також його присвійною варіацією), констатується явна колективістська орієнтація ректорки навчального закладу. Реалізується когнітивна категорія надії («сподіваюся, що ми будемо...»). Крім того, розвивається індексна категорія Відносини, що становить важливу частину ментальних моделей користувачів мови. Так, у першому реченні Т. Кагановська ретранслює «щирі подяку» своїм підопічним; Мовний акт висловлювання вдячності є й у третьому абзаці («дякую кожному»). Все це свідчить про її екстернально добродушне та трепетне бачення каразинської спільноти. Дуже сумнівними є ідеї радикального злиття, які висловлює глава університету. Корпоративність у цьому ключі підноситься над спеціалізацією (див. другий абзац), що навряд чи є адекватною умовою успішного функціонування сучасної науки/освіти.

«Водохреще: університет вітає»². Заголовок носить підкреслено нейтральний характер. Можливо, це продиктовано деякою «вимученістю» новини, поява якої на веб-сайті закладу, що є центром харківської науки, сумнівна. Проте адміністрація вишу вважає за необхідне ретрансляцію даного культурно-релігійного явища, вживаючи мовний акт привітання від імені всієї установи.

¹ Дейнеко А. Модели конструирования социальной сплоченности: теоретические рефлексии и эмпирические кейсы // Соціологічні студії. 2021. №18. С. 33-40.

² Новинна замітка «Водохреще: університет вітає». Режим доступу: <https://karazin.ua/news/sviato-vodokhreshcha-universytet-vitaie/> (дата звернення – 28. 02. 2023).

«Сьогодні, 19 січня, християни східного обряду відзначають одне з найбільших свят – Хрещення Господнє або Водохреще. Воно є третім і завершальним святом різдвяного циклу.

Це день, коли Син Божий прийняв Таїнство від Івана Хрестителя в річці Йордан. Вода в цей день вважається цілющою, вона очищає душу й тіло, зцілює від усіх хвороб.

Також віряни називають це свято Богоявленням. Адже коли Ісус прийняв хрещення, то Бог явив себе у всіх трьох іпостасях: Бог Отець – у голосі, Син Божий – у плоті, Дух Святий – у вигляді голуба.

Для нас, українців, цей день може стати саме таким, що відкриє нову сторінку нашої історії. І, можливо, саме з цього дня, 19 січня 2023 року почнеться головний відлік до найбажанішої події для кожного з нас – нашої Перемоги»¹.

Неодноразово в стрічці новин зустрічаються публікації, що мають релігійно-теологічний підтекст. Цей приклад загалом репрезентативний та відображає загальну тенденцію редакторської політики офіційного веб-сайту ХНУ ім. В. Н. Каразіна. Сучасні культуральні тренди націоналістичного штибу насичують текстові новини деяким традиціоналізмом, що, на наш погляд, не може бути характерним для посткласичного університету. Наприклад, М. Рагозін, серед іншого, виділяє два одномоментно реалізуються тренди сучасного університету: «з одного боку, він постає як масовий університет, де в кращому випадку дається добротна ретрансляція сучасного наукового знання, скомпонованого для потреб тієї чи іншої професії, яка має попит на ринку праці... а з іншого – він набуває статусу елітарного університету, в якому ведуться наукові дослідження за участю магістрантів, аспірантів та докторантів на передньому краї науки, формується

¹ Новинна замітка «Водохреще: університет вітає». Режим доступу: <https://karazin.ua/news/sviato-vodokhreshcha-universytet-vitaie/> (дата звернення – 28. 02. 2023).

„повітська дня” науки та техніки та визначаються перспективи науково-технічного прогресу»¹. Задіяна спеціальна теологічна лексика, яка, якщо висловлюватися мовою Е. Лакло і Ш. Муффа, займає гегемонне становище в тексті, тобто підпорядковує його релігійно-філософській логіці та семантиці.

Якщо використовувати термінологічний апарат Н. Феркло, можна сказати, що в рамках цієї дискурсивної практики (а новина, зазначимо, є особливим дискурсивним жанром управління) відбувається процес реконтекстуалізації. Реконтекстуалізація – це присвоєння елементів однієї соціальної практики іншою, інакше кажучи, переміщення першої в контекст другої та перетворення її певним чином. Вона здійснюється у контексті управлінських жанрів. Управління ж, за Феркло, – це цілеспрямована діяльність усередині будь-якої організації, спрямовану регулювання мережі соціальних практик (що становлять порядок дискурсу)². Перетин дискурс-типів, як відомо, може стимулювати конфлікти, боротьбу за владу. Усього, нагадаємо, існує дві категорії дискурс-типів: дискурс та жанр. Таким чином, згідно з теорією Н. Феркло, у даній артикуляції ми маємо справу з конфліктом освітньо-наукової сфери та релігійно-теологічної³. Узагальнюючи ми можемо також сказати, що цей конфлікт є невід'ємною частиною соціокультурного простору ХНУ ім. В. Н. Каразіна. З одного боку, університет святкує національно-специфічні та церковні свята, з іншого боку, є центром науки та технологій.

Основними ж макрокатегоріями нотаток новин (з урахуванням їх тематичної відмінності) ми можемо назвати:

- **Час (реальний та історичний)/Місце** (тобто сеттинг; фігурує в кожному з проаналізованих дискурсивних актів).

¹ Рагозин Н. Университет в «обществе знаний» // Антропологичні виміри філософських досліджень. 2012. №2. Режим доступу: <https://cyberleninka.ru/article/n/universitet-v-obschestve-znaniy/viewer> (дата звернення – 28.02.2023).

² Fairclough N. Analysing Discourse. Textual Analysis for Social Research. London: Routledge, 2003. Pp. 32-33.

³ Водак Р., Мейер М. и др. Методы анализа текста и дискурса. Харьков: Гуманитарный центр, 2009. С. 203.

- **Поточна подія** (або предмет розповіді часто виражається у вигляді макропропозиції).
- **Відношення.**
- **Ідентичність/Учасники.**
- **Візія Майбутнього.**

Саме ці категорії контролюють процес виробництва дискурсу, а також відображають основні соціальні властивості каразинської спільноти як групи, яка має певні цінності, стосунки та ідеї. Можна підсумувати, що величезна роль текстах відводиться таким абстрактним категоріям, як Історія (яка інтерпретується певним – вигідним керівництву університету – чином) і Візія Майбутнього. Дані властивості контекстних моделей авторів новин, очевидно, підкреслено важливі для дескрипції різних соціокультурних подій. Це продиктовано, ймовірно, символічною політикою університету, яка, з одного боку, натякає на вік університету (і подає його як найстаріший виш України, наділений автентичними традиціями) та, з іншого боку, асоціює навчальний заклад із майбутнім, просунутістю та прогресивністю (найпопулярнішим) рекламним слоганом ХНУ імені В. Н. Каразіна є такий вислів: «Класика, що випереджає годину»). Таким чином, ми можемо бачити, що контекстуальні особливості дискурсу суб'єктивні, детерміновані персональними ментальними моделями. Причому ці моделі більш-менш схожі як у пересічних викладачів університету, так і у його керівництва. Отже, ми можемо говорити про деяку внутрішньовузівську ідеологію, систему диспозицій.

ВИСНОВКИ

Таким чином, ми можемо зробити висновок, що соціокультурний та корпоративний простір Каразинського університету (у заявлених трирічних хронологічних рамках) мають низку принципових дискурсивних особливостей. Провівши соціокогнітивне дискурс-аналітичне дослідження цих особливостей, ми дійшли цікавих висновків. Насамперед зазначимо, що аж до сьогодні спостерігається значна невідповідність між офіційною риторикою керівництва університету (інституційний рівень) та артикуляціями «нижчого» порядку (мікросоціологічний рівень), тобто інтерв'ю та опитуваннями викладацького штату та студентів. Ця суперечність підштовхує нас до висновку про те, що позиція вишу щодо такого явища, як громадська згуртованість, а також щодо інших культуральних явищ, є підкреслено декларативною і не поділяється людьми, які мають до ХНУ ім. В. Н. Каразіна безпосереднє відношення. Це, на наш погляд, найбільш значуща «маніфестація» тих дискурсивних процесів, які ми розглянули в контексті цього дослідження. Офіційна риторика, спрямована на підтримку згуртованості (нотатки на сайті та інтерв'ю Т. Кагановській), проглядається в багатьох артикуляціях, при цьому слід зазначити наявність в них інтертекстуальності: кожен дискурсивний акт відрізняється тематичними переплетеннями (згадаймо такі окремі комбінації, як «патріотичне – наукове» «релігійне – національне» і т. д.; природно, ці комбінації можуть бути присутніми і одночасно – у дискурсах, пов'язаних із ХНУ ім. В. Н. Каразіна). Згадаємо також, що, незважаючи на потужну інтенцію до організації корпоративності в дискурсивних актах, з метою та завданням керівництво університету цей аспект не прописує¹. Ця обставина лише додає протиріч явище внутрішньовузівської соціальної згуртованості. Причому не можна стверджувати, що предметом

¹ Цілі Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна у сфері якості на 2021/2022 навчальний рік. Режим доступу: <https://old.karazin.ua/docs/quality/tsili2020-2022.pdf> (дата звернення – 31.03.2023).

нашого аналізу були «лише онлайн-публікації», адже подібні епістемічні джерела після початку пандемії в Україні в березні 2020 року стали чи не основною можливістю отримати актуальну інформацію.

В деяких артикуляціях ми побачили високий рівень конфліктності дискурсів, які в текстово-семіотичних межах нібито «борються за владу». В термінах когнітивної теорії це значить, що ти чи інші теми, експліковані у наративі, ранжуються за рівнем впливу на формування ментальних моделей, тобто суб'єктивних репрезентацій семантичного матеріалу. Інакше кажучи, дуже часто ми бачимо досить низькі показники т. з. текстуальної автономії, яка визначається, за О. Шейгал, статусом прецедентності тексту¹. Також треба зазначити, що в процесі дослідження ми змогли виявити декілька фундаментальних соціокогнітивних категорій, контролюючих процеси породження та «споживання» дискурсу. Ці індексні категорії, до речі, виокремлюють представників каразінської спільноти серед інших людей, вказуючи на певні когнітивні тенденції. Причиною появи цих тенденцій ми можемо вважати потужну символічну політику ВНЗ, яка найбільш активно реалізується останні десять років.

Крім іншого, треба сказати, що в процесі дослідження нам вдалося виконати всі поставлені завдання. Ми не лише детально проаналізували (наскільки це було можливо у рамках цієї кваліфікаційної роботи) корпоративно-культуральну специфіку різних дискурсів, а й дали їм критичну оцінку. Також ми прояснили дискурсивні ролі викладачів вишу у ретрансляції певних соціокультурних поглядів, цінностей та переконань. Можна сказати, що викладацький склад охоче поділяє офіційно-інституційну риторику керівництва університету, проте його думка все ще далека від точки зору, наприклад, Т. Кагановської (незважаючи на всі її спроби когнітивного впливу). У цьому сенсі викладачі все ж таки ближче до

¹ Шейгал Е. Семиотика политического дискурса. Волгоград: Перемена, 2000. С. 214.

студентів. Студентські співтовариства, у свою чергу, схильні до досить радикальних висловлювань щодо університету. Хоча кількість негативних оцінок загалом пропорційна до кількості позитивних, тому не можна сказати, що студентство сприймає університет однозначно негативно. Швидше можна констатувати диспозиційну двоїстість, яка в нашому розумінні означає «хиткість» внутрішньовузівського корпоративізму, його ефемерність. І, нарешті, нам вдалося визначити основну соціальну «маніфестацію» дискурсивних процесів, що мають місце в ХНУ ім. В. Н. Каразіна, про що ми вже сказали докладніше у попередньому абзаці.

Як справедливо зауважує Т. А. ван Дейк, слід аналітично розрізняти ідеологію загалом та специфічні ідеологічні дискурси. Те саме слід сказати і щодо культурально-корпоративної проблематики, що розробляється нами. Для конкретизації отриманих нами результатів необхідно робити нові міждисциплінарні дослідження, наприклад, історичної чи соціальної спрямованості. Підійти до вивчення дискурсу можна також, наприклад, за допомогою корпусної дискурс-аналітичної методології, яка передбачає широке використання математичних моделей для емпіричного аналізу великих наративних сукупностей. Адже для подібних досліджень є величезна кількість матеріалів. У цьому сенсі було б цікаво порівняти дані, отримані нами, з тими даними, які надасть більш кількісно-орієнтований аналіз культуральних та корпоративних дискурсів, які стосуються ХНУ ім. В. Н. Каразіна.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. «Звернення до каразінської спільноти ректора Тетяни Кагановської»: <https://karazin.ua/news/zvernennia-do-karazinskoi-spilnoty-profesora-tetiany-kahanov/> (дата звернення – 29.03.2023)
2. «Урочистий випуск студентів університету»: <https://karazin.ua/news/urochystyi-vypusk-studentiv-universytetu/> (дата звернення – 29.03.2023).
3. Вітальна замітка «Водохреще: університет вітає». Режим доступу: <https://karazin.ua/news/sviato-vodokhreshcha-universytet-vitaie/> (дата звернення – 29.03.2023).
4. Глибинне інтерв'ю з викладачем Глубинное интервью с преподавателем історичного факультетуисторического факультета. Респондент 1. (осіень 2021 рокугода). Тривалість: 1:06:57.
5. Глибинне інтерв'ю з викладачем Глубинное интервью с преподавателем історичного факультетуисторического факультета. Респондент 2. (осіень 2021 рокугода). Тривалість: 1:16:19.
6. ГлибиннеГлубинное інтерв'ю з викладачем соціологічного факультетус преподавателем социологического факультета (осіень 2021 рокугода). Тривалість: 1:50:23.
7. Глибинне інтерв'ю з викладачем Глубинное интервью с преподавателем філологічного факультету филологического факультета (осень 2021 рокугода). Тривалість: 1:53:32.
8. Глубинное интервью с преподавателем Глибинне інтерв'ю з викладачем філософського факультетуилюсофского факультета (осень 2021 рокугода). Тривалість: 2:21:37.

9. Звернення ректора до випускників Каразінського університету (16 червня 2022 року). Режим доступу: https://www.youtube.com/watch?v=BNpsjcm45Q4&t=2s&ab_channel=KarazinUniversity (дата звернення – 27. 03.2023).
- 10.Звіт про виконання цільових показників діяльності Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна за 2021 рік: інформаційно-аналітичні матеріали. Режим доступу: https://karazin.ua/storage/documents/906_K6RYsPPSxiYOCRhbhkSB6pFuV.pdf (дата звернення – 30.03.2023).
- 11.Звіт про виконання цільових показників діяльності Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна за 2022 рік: інформаційно-аналітичні матеріали. Режим доступу: https://karazin.ua/storage/documents/925_CWpoqcjDUw9UrkombleWymIjc.pdf (дата звернення – 30.03.2023).
- 12.Интерв'ю С. Жадана з Т. Кагановською (квітень 2022 года). Режим доступу: https://www.youtube.com/watch?v=R_x-khCAaVk&ab_channel=%D0%9D%D0%B0%D0%BA%D0%B8%D0%BF%D1%96%D0%BB%D0%BELIVE (дата звернення – 29.03.2023).
- 13.Интерв'ю Т. Кагановської «Перший рік на посаді ректора: освіта попри війну» (14 липня 2022 року). Режим доступу: <https://karazin.ua/news/osvita-popry-viinu-pershyi-rik-na-nbsp-posadi-rektora-karaz/> (дата звернення – 29.03.2023).
- 14.Онлайн-анкетування студентів від 6 лютого 2022 року. Палтформа – «Google Forms» (дата звернення – 6.03.2022).
- 15.Цілі Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна у сфері якості на 2021/2022 навчальний рік. Режим доступу: <https://old.karazin.ua/docs/quality/tsili2020-2022.pdf> (дата звернення – 31.03.2023).

- 16.Бурдьё П. Социальное пространство и символическая власть // Thesis. 1993. №2. С. 137-150.
- 17.Ван Дейк Т. Дискурс и власть. Репрезентация доминирования в языке и коммуникации. Москва: Либроком, 2013. 344 с.
- 18.Ван Дейк Т. Язык. Познание. Коммуникация. Благовещенск: БГК им. И. А. Бодуэна де Куртенэ, 2000. 308 с.
- 19.Водак Р., Мейер М. и др. Методы анализа текста и дискурса. Харьков: Гуманитарный центр, 2009. 356 с.
- 20.Водак Р. Взаимосвязь «дискурс – общество»: когнитивный подход к критическому дискурс-анализу // Политическая лингвистика. 2006. №19. С. 107-116.
- 21.Гавра Д., Ипатова Н. Использование концепции дискурсивных практик Т. А. ван Дейка в исследованиях социальных явлений // Журнал социологии и социальной антропологии. Т. 11. №1. 2008. С. 127-135.
- 22.Гаспарян Д. Теория «диалогического Я» и рецепция идей М. Бахтина в западных теориях сознания // Наука. Искусство. Культура. №3. 2021. С. 30-48.
- 23.Гурский Ю. Образовательный дискурс университета: декларативность и редукционизм // Традиции и новации университетской науки во времени и пространстве культуры: Материалы Всеукраинской научно-практической конференции курсантов, студентов и молодых учёных (Харьков, 12 октября 2021 года). Харьков: НУГО Украины, 2021. С. 30-33.
- 24.Дейнеко А. Модели конструирования социальной сплоченности: теоретические рефлексии и эмпирические кейсы // Соціологічні студії. 2021. №18. С. 33-40.

25. Дейнеко О. Дискурс-устрій соціальної згуртованності як категорії соціальної політики: досвід застосування критичного дискурс-аналізу // Ukrainian Society. 2021. №2. С. 140-153.
26. Коханец А. Техника сотрудничества и противодействия манипуляциям // Народное образование. №5. 2017. С. 145-154.
27. Куликова Л. Дискурсивные практики современной институциональной коммуникации. Красноярск, 2015. 182 с.
28. Лакофф Дж., Джонсон М. Метафоры, которыми мы живем. – Москва: Эдиториал УРСС, 2004. 256 с.
29. Полонников А. Дискурс-анализ событий образования. Критическое исследование. Минск: Издательство БГУ, 2013. 343 с.
30. Рагозин Н. Университет в «обществе знаний» // Антропологічні виміри філософських досліджень. 2012. №2. Режим доступа: <https://cyberleninka.ru/article/n/universitet-v-obschestve-znaniy/viewer> (дата обращения – 28.03.2023).
31. Середа Е. Целостность и защищенность как основные критерии психологической безопасности личности // Вестник Псковского государственного университета. №5. 2014. С. 289-298.
32. Чернявская В. Дискурс власти и власть дискурса: проблемы речевого воздействия. Москва: Наука, 2006. 136 с.
33. Шейгал Е. Семиотика политического дискурса. Волгоград: Перемена, 2000. 368 с.
34. Цурикова Л. Проблемы когнитивного анализа дискурса в современной лингвистике // Вестник ВГУ. Серия 1. Гуманитарные науки. 2001. №2. С. 128-157.
35. Филлипс Л., Йоргенсен М. Дискурс-анализ. Теория и метод. Харьков: Гуманитарный центр, 2008. 352 с.

- 36.Machin D., Mayr A. How to Do Critical Discourse Analysis: A Multimodal Introduction. London: Sage, 2012. 240 pp.
- 37.Meyerhoff M. Discourse Analysis. An Introduction. London: Bloomsbury, 2012. 282 pp.
- 38.Bach M. Positive Discourse Analysis: A Method for the History of Knowledge // History of Intellectual Culture. №1. 2022. Pp. 201-224.
- 39.Chilton P. Analyzing Political Discourse. Theory and Practice. London: Routledge, 2004. 226 pp.
- 40.Prensky M. Digital Natives, Digital Immigrants // On the Horizon. 2001. Vol. 9. №5. Pp. 1-6.
- 41.Potter J., Edwards D. Discursive Social Psychology // Robinson P., Giles H. The New Handbook of Language and Social Psychology. Oxford: Wiley. 2001. Pp. 103-118.
- 42.Schiffrin D., Tannen D., Hamilton H. The Handbook of Discourse Analysis. Vol. 1. Oxford: Blackwell Wiley, 2015. 976 pp.
- 43.Fairclough N. Critical Discourse Analysis and The Marketization of Public Discourse: The Universities // Discourse & Society. V. 4. №2. 1993. Pp. 133-168.
- 44.Fairclough N. Analysing Discourse. Textual Analysis for Social Research. London: Routledge, 2003. 270 pp.
- 45.Fairclough N. Political Discourse in the Media: An Analytical Framework // Bell A., Garrett P. Approaches to Media Discourse. London: Blackwell, 1998. P. 142-162.
- 46.Friginal E., Hardy J. Corpus Approaches to Discourse Analysis. Introduction and Section Overviews // Friginal E., Hardy J. The Routledge Handbook of Corpus Approaches to Discourse Analysis. London: Routledge, 2021. Pp. 1-4.
- 47.Van Dijk T. Discourse and Knowledge: A Sociocognitive Approach. Cambridge: Cambridge University Press, 2014. 400 pp.

48. Van Dijk T. Complex Semantic Information Processing // Walker D. and others Natural Language in Information Science: Perspectives and Directions for Research. Stockholm: Skriptor, 1977. Pp. 127-164.
49. Van Dijk T. Critical News Analysis // Critical Studies. Vol. 1. № 1. 1989. Pp. 103-126.
50. Van Dijk T. Social Movement Discourse: Manifestos // Coulthard M. and others Text and Practices Revisited. Essential Readings in Critical Discourse Analysis. London: Routledge, 2023. 320 pp. Retrieved from: <https://discourses.org/wp-content/uploads/2022/07/Teun-A.-van-Dijk-2022-Social-movement-manifestos.pdf> (date of reference – 31.01.2023).
51. Van Dijk T. Episodes as Units of Discourse Analysis // Tannen D. Analyzing Discourse: Text and Talk. Georgetown: Georgetown University Press, 1981. Pp. 177-195.
52. Van Dijk T. Discourse and Manipulation // Discourse and Society. 2006. Vol. 2. Pp. 359-383.
53. Van Dijk T. The Discourse-Knowledge Interface // Weiss G., Wodak R. Critical Discourse Analysis. Theory and Interdisciplinarity. New York: Palgrave Macmillan, 2003. Pp. 85-109.
54. Van Dijk T. Elite Discourse and Racism. London: Sage, 1993. 320 pp.
55. Van Dijk T. Discourse and Context: A Sociocognitive Approach. New York: Cambridge University Press, 2008. 282 pp.
56. Van Dijk T. Principles of critical discourse analysis // Discourse and Society. 1993. Vol. 4, №2. P. 249-283.
57. Van Dijk T. The Discourse – Cognititon – Society Framework. 2021. Retrieved from: <https://discourses.org/wp-content/uploads/2022/07/Teun-A.-van-Dijk-2022-The-discourse-cognition-society-framework.pdf> (date of reference – 27.05.2023).

58. Van Dijk T. New(s) Racism – A Discourse Analytical Approach // Cottle S. Ethnic Minorities in Media. Milton Keynes: Open University Press. 2000. Pp. 33-49.
59. Van Dijk T. Contextual Knowledge Management in Discourse Production. A CDA Perspective // Wodak R., Chilton P. A New Agenda in (Critical) Discourse Analysis. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company. 2005. Pp. 71-100.
60. Van Dijk T. Politics, Ideology and Discourse // Wodak R. Elsevier Encyclopedia of Language and Linguistics. Amsterdam: Elsevier. 2006. Pp. 728-740.
61. Van Dijk T. Pragmatic Connectives // Journal of Pragmatics. №3. 1977. Pp. 447-456.
62. Van Dijk T. Society and Discourse. How Social Contexts Influence Text and Talk. New York: Cambridge University Press, 2009. 298 pp.
63. Van Dijk T. Cognitive Processing of Literary Discourse // Poetics Today. 1979. Vol. 1. №1/2. Pp. 143-159.
64. Van Dijk T. Macrostructures. An Interdisciplinary Study of Global Structures in Discourse, Interaction and Cognition. Hillsdale: Lawrence Erlbaum Associates, 1980. 317 pp.
65. Van Dijk T. Ideological Discourse Analysis // The New Courant. 1995. №4. Pp. 135-161.
66. Van Dijk T. Discourse, Knowledge and Domination // Meeuwis M., Ostman J.-O. Pragmaticizing Understanding. Studies for Verschueren. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company. 2012. Pp. 151-196.
67. Van Dijk T. Are Ideologies Negative? Retrieved from: <https://discourses.org/wp-content/uploads/2022/07/Teun-A.-van-Dijk-2021-Are-ideologies-negative.pdf> (date of reference – 27.05.2023).
68. N. Phillips, C. Hardy Discourse analysis: investigating processes of social construction // What is the discourse analysis? London. Thousand Oaks: Sage, 2002. P. 1-18.

69. Hyland K., Paltridge B. *The Continuum Companion to Discourse Analysis*. New York: Continuum, 2011. 393 pp.
70. Wodak R., Fairclough N. *Critical Discourse Analysis* // Van Dijk T. *Discourse Studies: A Multidisciplinary Introduction*. Vol. 2. London: Sage, 1997. Pp. 258-284.
71. Wodak R. *Language, Power and Ideology. Studies in Political Discourse*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company, 1989. 289 pp.
72. Williams E. *Critical Discourse Analysis for Language Policy and Planning* // Friginal E., Hardy J. *The Routledge Handbook of Corpus Approaches to Discourse Analysis*. London: Routledge, 2021. Pp. 481-498.
73. Widdowson H. *Text, Context, Pretext. Critical Issues in Discourse Analysis*. Oxford: Blackwell, 2004. P. 109; 185 pp.

РЕЗЮМЕ

В роботі досліджуються соціокультурні та корпоративні тенденції Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, що виражені на дискурсивному рівні, тобто лінгвістично. За допомогою соціокогнітивного дискурс-аналізу критичної спрямованості розглядаються різні особливості певних артикуляцій, їх соціальний та культурний вплив. Зроблено важливі висновки щодо ролі викладача у формуванні досліджуваних дискурсивних практик, а також їх інтертекстуальності та декларативного потенціалу. Крім цього, було доведено тезу про розбіжність офіційно-інституційної риторики керівництва університету та мікрорівневими артикуляціями співробітників та студентів навчального закладу.

SUMMARY

The work examines the sociocultural and corporate trends of V. N. Karazin Kharkiv National University, which are expressed at the discursive level, that is, linguistically. With the help of critical socio-cognitive discourse analysis, various features of certain articulations, their social and cultural influence are considered. Apart of it, important conclusions were made regarding the role of the teacher in the formation of the researched discursive practices, as well as their intertextuality and declarative potential. The thesis about the discrepancy between the official-institutional rhetoric of the university management and the micro-level articulations of the employees and students of the educational institution was also proven.